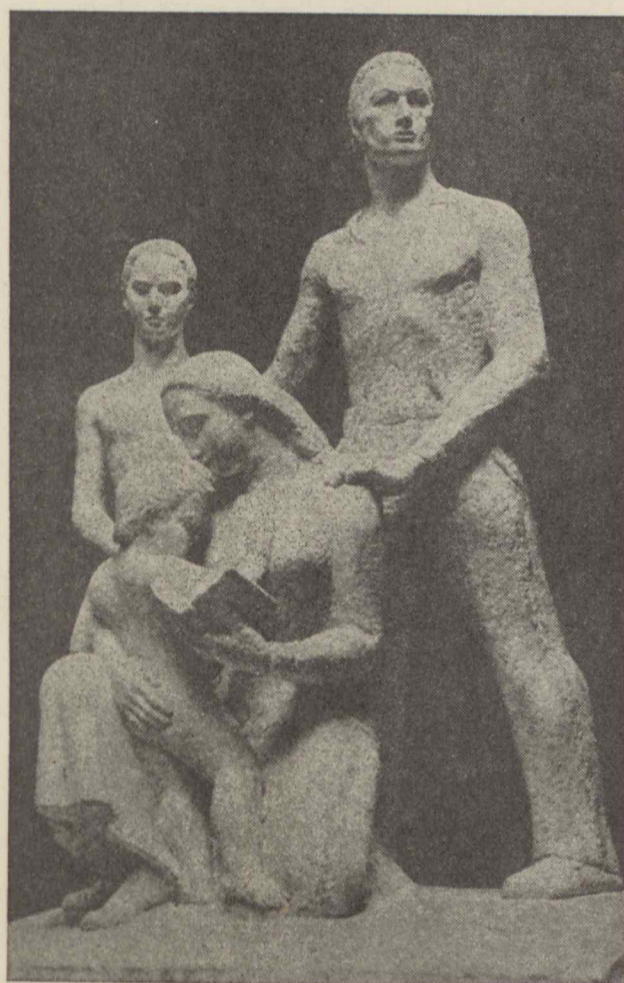

ŠVIESTA

BALANDIS-GEGUŽĖ-BIRŽELIS, 1951

“Pionierių šeima”

No. 2

“ŠVIESA”

(The Light)

Political, Scientific and Literary Quarterly Magazine, published by American Lithuanian Workers
Literary Society, 110-12 Atlantic Ave., Richmond Hill 19, N. Y.

Editorial Board: R. Mizara, A. Bimba, J. Gasiunas.

Managing Editor—Anthony Bimba.

Subscription rates: \$1.00 a year; single copy 25c.

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York under the Act of March 3, 1879

Turiny

Istorinį palikimą vertinant. PROF. J. ŽIUGŽDA	39
Mūsų naujasis pasaulis. J. GASIŪNAS	42
“Strėlė danguje” A. P.	48
Tapyba ir jos kūrėjai S. B.	50
Vėliava viršum miesto. A. ŠEŠUPIS	54
Menas, grožis, dailė mūsų gyvenime. JONAS KAŠKAITIS	55
Lietuva faktais ir skaičiais	56
Vėjas ir naišlaitis. Eilėraštis. E. MIEŽELAITIS	64
I. J. REPINAS—didysis dailininkas. N. MAŠKOVCEVAS	65
Vienumoje. Eilėraštis. JONAS KAŠKAITIS	67
Tai nepamirštama... EUGENIJUS RISAS	68
Dekabristų judėjimo atgarsiai Lietuvoje. D. FAINHAUZAS	70

ŠVIESA

The *Light*

Prenumeratos kaina: metams \$1.00
Pavienis numeris 25c.

Politikos, Mokslo, Meno ir Literatūros
Trimėnesinis žurnalas

Leidžia Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija, 110-12 Atlantic Ave., Richmond Hill 19, N. Y.

Redakcinė komisija: R. Mizara, A. Bimba, J. Gasiūnas. Atsakomingasis redaktorius: A. Bimba.

No. 2

Balandis-Gegužė-Birželis (April-May-June), 1951

Metai XVIII

Istorinį palikimą vertinant

(J. Basanavičiaus visuomeninio veikimo vertinimas)

PROF. J. ŽIUGŽDA

Vienu iš daugelio istorinės praeities faktų, reikalingų neatidėliotino teisingo vertinimo, reikia laikyti J. Basanavičiaus veikimą.

J. Basanavičius surinko ir išleido 9 tomus lietuvių liaudies pasakų ir dainų, parašė eilę monografijų ir straipsnių lietuvių liaudies kūrybos ir lietuvių tautos istorijos klausimais. Savo darbuose "Apie Lietuvos piliakalnių" ir "Iš krikščionybės santykių su senovės lietuvių tikyba ir kultūra", remdamasis dokumentais, Basanavičius demaskavo vidurinių amžių teutoniškųjų grobikų, Romos popiežių laiminamų ir siunčiamų, kraugeriskus puolimus prieš Lietuvą.

Iš kitos pusės, Basanavičius pasireiškė reakciniu visuomeniniu-politiniu veikimu. Būtent, dėl to jo veikimo lietuviškieji buržuaziniai nacionalistai idealizavo J. Basanavičių, vaizduodami jį "Lietuvos patriarchy", rišdami su jo ir jo redaguotos "Aušros" vardu tariamąjį liet. tautos "atgimimą". Taip idealizuodami J. Basanavičių ir klastodami su jo veikimu susijusius faktus, buržuaziniai nacionalistai jo vardu dangstė buržuaz.-fašistinį režimą Lietuvoje, mėgino paslėpti savo valdymo klasinę išnaudotojišką esmę. Buržuazinių nacionalistų idealizuotai suklustoto J. Basanavičiaus visuomeninio-politinio veikimo pėdsakai ir iki šiol dar nėra galutinai išgyvendinti iš mūsų tarybinės mokyklos ir iš spaudos.

Poreforminiais metais Lietuvoje vyko platus Lietuvos valstiečių judėjimas, aštri klasių kova. 1863 m. Lietuvos valstiečių sukilimas prieš carizmą ir dvarininkus, vadovaujamas rusų revoliucinių demokratų mokinių ir pasekėjų Z. Sierakausko ir K. Kalinausko, padarė didelę įtaką tolesniam revoliucinio judėjimo išsivystymui Lietuvoje. Z. Sierakausko ir K. Kalinausko revoliucinis veikimas prieš carizmą ir dvarininkus, jų reikalavimas atiduoti dvarininkų žemes valstiečiams, jų, kaip ir visos eilės jų bendražygių, sukilusių valstiečių būrių vadovų, didvyriška mirtis nuo caro budelių rankų už laudies reikalus, drauge su rusų darbo žmonių revoliucine kova — visa tai padarė didelę įtaką Lietuvos darbo žmonių kovai prieš carizmą ir dvarininkus, sustiprino tą kovą ir palaikė ją ilgoje metų eigoje.

Smurtingosios carizmo politikos priemonės — lietuvių spaudos uždraudimas ir persekiojimas, draudimas ir persekiojimas dėstytojų gimtąja kalba mokyklose, neleidimas naudotis gimtąja kalba valstybinėse ir teismo įstaigose, drauge su žiauria socialine priespauda, — skaudžiai slėgė lietuvių tautos kultūros vystymąsi ir palaikė klerikalių tamsybininkų įtaką liaudies masėse.

Lietuvos darbo žmonės, palaikomi rusų tautos revoliucinės kovos, išvystė plačią kovą dėl spaudos, dėl gimtosios kalbos mokyk-

lose, valstybinėse ir teismo įstaigose, dėl dvarininkiškos baudžiatvėros priešpaudos liekanų likvidavimo kaime.

Tokiu būdu išsivystė išsivaduojamasis judėjimas, kaip judėjimas plačiųjų liaudies masių, kovojusių prieš carizmą, prieš nacionalinę priešpaudą, už likvidavimą baudžiatvėros liekanų, pasireiškusių sunkiu dvarininkišku engimu kaime, už demokratines laisves.

Kapitalizmui vystantis Lietuvoje, vykstant klasiinei diferenciacijai Lietuvos kaime,

J. ŽIUGZDA

išaugo lietuviškoji buržuazija. Beauganti lietuviškoji buržuazija stengėsi pajungti išsivysčiusį liaudies išsivaduojamąjį judėjimą savo klasės interesams. Kovodama dėl savo klasės interesų, dėl rinkos, lietuviškoji buržuazija, norėdama patraukti mases į savo pusę, tą kovą dangstė kovos dėl nacionalinės kultūros, dėl lietuviškos mokyklos, dėl lietuviškos spaudos ir kitais tokiais nacionaliniais lozungais, "savo pačios reikalą at-

vaizduodama kaip visos tautos reikalą".

1883 metais pasirodė pirmasis lietuviškas laikraštis — J. Basanavičiaus redaguojama "Aušra", leidžiamas užsienyje ir nelegaliai platinamas Lietuvoje. Pasirodymas lietuviško laikraščio spaudos draudimo sąlygomis savaime reiškė tam tikrą pasipriešinimą caristinio engimo priemonėms, objektyviai imant, tai buvo protestas prieš carizmo vedamą lietuviškos spaudos draudimo politiką.

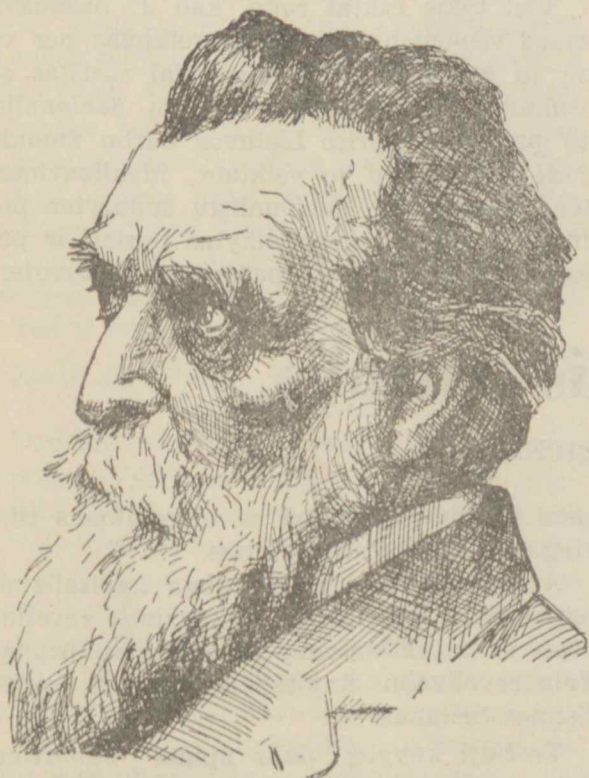
Tačiau "Aušroje" nebuvo ir negalėjo būti to, ko reikalavo išsivystęs išsivaduojamasis judėjimas Lietuvoje. "Aušroje" atsispindėjo reikalavimai lietuvių spaudos leidimo, dėstymo mokyklose gimtąja kalba, reikalavimai teisių lietuvių kalbai valstybinėse ir teismo įstaigose, joje buvo nušviečiama lietuvių tautos kova prieš teutoniškuosius grobikus viduriniais amžiais. Pirmojo numerio "Priekalboje" J. Basanavičius kėlė reikalą šviesti liaudį, tyrinėti Lietuvos praeitį, lietuvių kalbą. Betgi drauge su tuo jau nuo pat pirmojo numerio aiškiai išryškėjo "Aušros" tarnavimas buržuazijos klasės interesams, išryškėjo jos siauras klasinis ribotumas.

Lietuvos darbo žmonių masės kovojo prieš carizmą, prieš dvarininkus. J. Basanavičiaus — buržuazinio liberalo — vadovaujama "Aušra" taikstėsi su carizmu, ragino maldauti ir tikėjos iš caro malonių, netgi ir lietuviškos spaudos atgavimo galimumą skelbė kaip caro malonės pasireiškimą, reiškė ir platino tikėjimą, kad "šviesiausias cėsorius per savo karūnavimą sugražins valnastį lietuviams spausdinti lietuviškas knygas" ("Aušra". No. 1, 1883). Iš savo atsidaavimo carizmui J. Basanavičiaus "Aušra" lankstėsi ir prieš carinius pareigūnus.

"Aušra" ne tik nepalaikė valstiečių judėjimo prieš dvarinin. priešpaudą, bet iš viso smerkė klasių kovą, skelbė "tautinę vienybę". Karštai remdama lietuviškosios buržuazijos kovą dėl rinkos, "Aušra" džiaugėsi tuo, kad ir bajorai imasi prekybos. Iš viso "Aušra" buvo priešinga revoliuciniam darbo žmonių judėjimui. Nepalaikė J. Basanavičiaus vadovaujama "Aušra" nė kovos prieš carizmo ir dvarininkų ramstį — prieš reakcinę katalikų dvasiškiją. Dar daugiau. Kai katalikų kunigai puolė "Aušrą" kaip lietuvišką laikraštį, tai pats J. Basanavičius vi-

saip stengėsi pasiteisinti ir įsisteikti kunigams. Iš viso, suvedamas "Aušros" poziciją religinių klausimų atžvilgiu, pats J. Basanavičius pabrėžė: "Aušroje" per visą jos trumpą gyvavimo laiką ateizmo ir su žiburiu vidurdienyje atrast negalėtum" (Dr. Jono Basanavičiaus autobiografija, 1936 m. 45psl.).

Siaurai klasinė "Aušros" ir J. Basanavičiaus pozicija, susijusi su palaikymu carizmo, dvarininkų ir reakcinės dvasiškijos, su

J. BASANAVIČIUS

šūrkščiu šovinizmu, negalėjo stiprinti ir palaikyti ir nepalaikė išsivysčiusio judėjimo. Atvirksčiai, klasinių buržuazijos reikalų dangstymas nacionaliniais momentais turėjo tikslą sulaukyti darbo žmonių socialinių reikalavimų kėlimą, izoliuoti Lietuvos darbo žmones nuo Rusijos darbo žmonių revoliucinio judėjimo įtakos ir traukti Lietuvos valstiečius po buržuazinio nacionalizmo vėliava.

1905 m. revoliucijos išsivystymas Rusijoje gyvai atsiliepė ir Lietuvoje. Lietuvos darbininkai ir su jais jungęsi darbo valstiečiai drauge su Rusijos darbininkais stojo šturmuoti carizmo pozicijų. Lietuvos buržuazi-

ja, apimta baimės dėl revoliucijos plitimo, ėjo į pagalbą carizmui. Be ko kita, ji surengė 1905 m. gruodžio mėn. vadinamąjį Vilniaus seimą, kurio tikslas buvo sulaukyti revoliucijos kilimą Lietuvoje, įsprausti revoliuciją į siaurai nacionalinius rėmelius ir pagaliau pajungti buržuazijos interesams. Šio buržuazinio "seimo" pirmininku buvo išrinktas J. Basanavičius, savo vadovavimu "seimui" padėjęs apforminti buržuazijos reakcinius ketinimus revoliucijos atžvilgiu.

Pirmojo pasaulinio karo metais Lietuva pakėlė žiaurią vokiškųjų imperialistų okupaciją. Okupantai, buržuazijos, dvarininkų ir buožių padedami, per ketverius metus vykdė beatodairinį Lietuvos apiplėšimą, persekiojo ir žudė Lietuvos darbo žmones. Plačiausios lietuvių tautos masės nekentė kaizerinių okupantų, visą laiką vykdė atkaklų pasipriešinimą okupantams ir jų talkininkams — buržuaziniams nacionalistams, kovojo dėl išsivadavimo iš smurtingo okupacijos jungo. Savo kovoje Lietuvos darbo žmonės buvo įsitikinę, kad jų išsivadavimas tegalimas tik glaudžiame kontakte su rusų tauta, su Rusijos darbo žmonėmis. Ypač sustiprėjo Lietuvos darbo žmonių pasitikėjimas rusų tautos pagalba ir laukimas tos pagalbos, kai Rusijos darbo žmonės Spalio dienomis nuvertė kapitalistinį jungą ir paėmė valdžią į savo rankas, sukurdami pirmąją socialistinę valstybę pasaulyje.

Negalėdamas neatsižvelgti į visuomenės nuomonę, J. Basanavičius buvo priverstas pripažinti tiek vokiškuosius žiaurumus, tiek darbo žmonių simpatijas Rusijai. Visa tai viešai pripažindamas dėl žmonių akių, J. Basanavičius tikrovėje rėmė vokiškųjų okupantų politiką Lietuvoje.

Vokiškieji imperialistai, norėdami užmaskuoti savo vykdomus žiaurumus, kruvinąjį terorą okupuotuose kraštuose, 1916 metų birželio mėnesį suorganizavo Lozanoje vadinamąjį "pavergtųjų tautų kongresą", specialiai nukreiptą prieš Rusiją ir teisinantį Vokietijos okupacinius žiaurumus ir numatytas aneksijas. Į tą kongresą vokiškieji imperialistai surinko jiems parsidavusių buržuazinių nacionalistų atstovus iš įvairių okupuotų kraštų — Lenkijos, Lietuvos ir t.t. Pagal okupantų nurodymus, susirinkę lietu-

viškieji buržuaziniai nacionalistai 1916 m. birželio 8 d. "išrinko" savo "atstovus" į tą išdavikų "kongresą", būtent: A. Smetoną, J. Šaulį, S. Kairį ir dvarininką baroną fon Ropą. Šiuose kaizerinių imperializmo pakalikų "rinkimuose" dalyvavo ir J. Basanavičius. J. Basanavičius aktyviai dalyvavo okupantų surinktoje Lietuvos buržuazijos "konferencijoje" 1917 m. rugsėjo 18—22 d.d., toje "konferencijoje" pirmininkavo, jos vardu kreipėsi į vokiškųjų imperialistų rėmėją popiežių Benediktą XV, prašydamas jo palaiminimo, buvo "išrinktas" okupantų sudarytos kaizerinės tarybos nariu. Būdamas tos tarybos nariu, J. Basanavičius dalyvavo visose išdavikiškose tos tarybos machinacijose su vokiškaisiais imperialistais, dalyvavo lietuviškosios buržuazijos valdžios sudaryme prieš Lietuvos darbo žmonių revoliucinę kovą, įtvirtinti buržuazinę diktatūrą Lietuvoje. 1917 m. gruodžio 11 d. kaizerinė lietu-

viškųjų nacionalistų taryba priėmė deklaraciją, kurioje, klastingai dengdamasi lietuvių tautos vardu, skelbė nutraukimą ryšių "su kitomis tautomis" (reikia suprasti: su Rusija. — J. Ž.), prašė Vokietijos imperijos pagalbos ir palaikymo ir pasisakė už "amžiną ir tvirtą sąjungą" su Vokietijos imperija. Šią išdavikišką, prieš lietuvių tautos interesus nukreiptą deklaraciją, kuria paskui pasinaudojo Bresto derybose vokiškieji imperialistai Lietuvos aneksijai užmaskuoti, drauge su kitais pasirašė ir Basanavičius.

Visi tokie faktai rodo, kad J. Basanavičiaus visuomeninis-politinis veikimas per visą jo gyvenimą buvo glaudžiai surištas su išnaudotojų klasių, buržuazinių nacionalistų palaikymu prieš Lietuvos darbo žmonių judėjimą ir kad jo veikimo idealizavimas tėra buržuazinių nacionalistų sudarytas politinis falsifikatas, pritaikytas teisinti ir pagrįsti buržuazijos viešpatavimui Lietuvoje.

Mūsų naujasis pasaulis

J. GASIŪNAS

Šių metų pradžioje pasirodė nauja ir labai svarbi istorinė knyga, pavadinta: "Outline Political History of the Americas" (Arikų Politinės Istorijos Apybraiža). Parašė ją William Z. Fosteris, išleido International Publishers New Yorke.

Knyga turi arti 700 puslapių, susideda iš trijų dalių, apima šiaurinės, Centralinės ir Pietinės Amerikos ekonominį, socialinį, politinį ir kultūrinį žmonių gyvenimą. Jinai parodo aiškų paveikslą, kaip pirmieji Amerikos gyventojai-indėnai (indijonai) čia gyveno dar pirm Amerikos atradimo, kaip europiečiai juos užkariavo ir pavergė, kaip Amerik. žmonės išsikovojo savo kraštams nepriklausomybes ir laisves, ir kaip dabar Amerikos liaudis gyvena, ko siekiasi.

Pirmoji knygos dalis apima kolonialų laikotarpį, kai Kolumbus ir kiti Amerikos atradėjai atidarė Europos feodalams ir prekybininkams kapitalistams duris į Naująjį Pasaulį, kuris pasirodė esąs visokiomis gėrybėmis turtingas; kaip naujieji atėjūnai užkariavo ir pavergė daug už save skaitlinges-

nius indėnus ir sukūrė savo karaliams turtingas ir pelningas kolonijas.

Antroji knygos dalis apima kapitalizmo įsigalėjimo laikotarpį, buržuazines revoliucijas ir nepriklausomų valstybių sukūrimą, kaip revoliucinis kapitalizmas nugali feodalistines liekanas.

Trečioji knygos dalis apima dabartinę mūsų gadynę, kaip kapitalizmas pasiekia savo aukščiausį viešpatavimo laipsnį — imperializmą, kurio laikotarpyje įvyksta du pasauliniai karai ir visa eilė kitų karų ir kaip liaudis skina kelią į nauji gadynę — socializmą.

Ši knyga yra nepaprasta. Tai, galima sakyti, vienintelė knyga, kuri paduoda tikrovišką Amerikos istoriją.

Šimtai pagarsėjusių rašytojų yra parašę tūkstančius tomų knygų apie Amerikos istoriją. Bibliotekų (knygynų), mokyklų ir knygų krautuvių lentynos tokiomis knygomis užverstos. Bet kiek iš jų naudos? Beveik visos jos neparodo istorinės tikrovės. Vienos jų garbina feodalistinę santvarką, ki-

tos — kapitalistinę, dar kitos yra papuoštos skaisčiomis religinėmis spalvomis, kurios paslepia visą tikrovę. Darbo žmonių išnaudojimą jos pateisina. Indėnų žudymą, plėšimą ir pavergimą jos skaito garbingu dalyku.

Wm. Z. Fosterio knyga yra visai kitokia. Ji atskleidžia geležinę uždangą į tikrovę. Ji parodo tikrąjį žmonių gyvenimą, be jokių iškraipymų, be jokių pagražinimų. Parodo apnuogintą feodalizmą (baudžiąvą) ir kapitalizmą, ir jų tikruosius siekius.

Mes, iš senosios tėvynės čia atvykę ir pastoviai apsigyvenę, skaitome Ameriką antrąją mūsų tėvyne. Graži ir turtinga, pažangi ir gerbūviška Amerika — tai mūsų troškimas.

Svarbu todėl kiekvienam plačiau ir nuodugniau pažinti tikrovišką Amerikos istoriją.

Kad šviesos skaitytojus plačiau supažindinti su minimos knygos turiniu ir jos autoriaus patiektais daviniais iš tikroviškos Am. istorijos, teks parašyti vieną kitą straipsnį.

Tad ir pradėkime nuo pradžios.

KAIP IR KODĖL NAUJASIS PASAULIS SURASTAS

Dar tik penki šimtai metų atgal oficialus mokslas, Vatikano replėse laikomas, tebe-mokė, kad mūsų žemė yra plokščia, o jos viršuje mes matome dangų, kuriame amžinai karaliauja ponas dievas. Kas kitaip tuo metu bandė protauti ir mokinti, tas buvo apšaukiamas eretiku ir terorizuojamas. Kai pakliūdavo į inkvizitorių rankas, jau gyvas nebeištrūdavo. Tai buvo **tamsos gadynė**.

Penkioliktojo šimtmečio pabaigoje, tačiau, pasireiškia naujos gadynės pradai. Atsiranda oficialaus tikėjimo — Romos katalikų tikėjimo — reformatorių. Atsiranda naujų mokslo vyrų, kurie nebesiskaito su nusenusių mokymu. Plečiasi nauji išradimai industrijoje ir navigacijoje (jūreivystėje).

Feodalizmo gadynė jau baigia savo dienas. Visi jos galai pradeda irti. Nauja, revoliucinė, kapitalistinė gadynė įleidžia savo šaknis į Europos gyvenimą. Jaunasis kapitalizmas reikalauja didelių reformų. Jam reikia naujo kraujo, plačios dirvos, naujų rinkų. Prekės turi pasiekti visus pasaulio kampus. Pirkkliai turi nuvesti prekes į Afriką ir tolimąją Aziją, pasiekti Kiniją ir Indiją. Iš ten reikia atsivešti žaliavos Europos pramonei penėti. Tam reikia naujų kelių.

1453 metais turkai užkariavo Konstantinopolį, kuris tuo laiku buvo skaitomas vartais visokiai prekybai į Tolimuosius Rytus. Turkai tuos vartus uždarė ir keliomis spygnomis užrakino. Tai buvo Europos valstybėms didelis smūgis, bet kartu buvo ir pakstinimas ieškoti naujų kelių į turtingąją Indiją. Atsirado nemažai naujų kelių ieškotojų ir naujų planų, kaip vandens keliu pasiekti Indiją.

Kristofas Kolumbus buvo vienas tų naujų kelių ieškotojų. Jis netikėjo, kad žemė yra plokščia. Jis aiškino, kad važiuojant tiesiai į vakarus galima nuvažiuoti į rytus, apvažiuoti apie žemės kamuolį ir sugrįžti į tą pačią vietą, iš kurios esi išvažiavęs. Kolumbus buvo patyręs jūrininkas, gerai suprato vandenį. Jis išdirbo planą, pagal kurį plaukiant vandenynu būtų galima pasiekti Indijos krantus.

Svarbiausias buvo dabar klausimas — gauti kelis laivus ir užtektinai pinigų jūrininkų pasamdymui ir reikalingų reikmenų supirkimui. Jis tikėjos, kad didžiųjų valstybių galvos parems jį finansiniai. Bet koks bausis buvo nusivylimas, kuomet Italijos, Anglijos ir Portugalijos karaliai tik pasijuokė iš "naivaus" jo plano. Jie pasakė nerizikuosią. Bet Ispanijos karaliaus šeima rimtai tą klausimą apsvarstė ir suteikė pritarimą.

Vatikanas buvo nepatenkintas Ispanijos karaliaus sutikimu, bet jau buvo per vėlu sulaikyti Kolumbo ekspediciją. 1492 metų spalio 12 d. trimis laivais Kolumbus pasiekė Bahamas salyno sausžemį ir tą salą pavadino San Salvadoru.

Po jo sekė kitos didelės ekspedicijos su naujais suradimais. Tokiu būdu ir Amerikos kraštai surasti. Tai buvo nepaprastos svarbos mokslinis laimėjimas. Tai buvo padarytas revoliucinis žygis, kuris smarkiai sukrėtė senąjį pasaulį.

Tik pamislykime! Penki šimtai metų atgal senasis pasaulis nieko nežinojo apie Ameriką. Šiuo metu Amerikos kraštuose jau gyvena virš 300 milijonų žmonių!

Amerikos atradimas suteikė naujų žinių mokslui, kultūrai, davė žmonijai naują įkvėpimą ieškoti dar didesnių ir didesnių suradimų.

Amerik. atradimas pagreitino feodalizmo santvarkos (baudžiaivos gdynės) žlugimą visame pasaulyje, jaunąjį kapitalizmą sustiprino.

VATIKANAS DIKTUOJA, SAVIEMS DALINA ŽEMES

Vos tik Kolumbuso laivai spėjo sugrįžti Europon, Vatikanas buvo pirmutinis padiktuoti, kaip naująjį pasaulį valdyti ir jo turtais dalintis. Pirmiausia jis davė savo įsakymą Portugalijai ir Ispanijai, kad jos atrastose žemėse be Vatikano sutikimo neturi nieko daryti. Kadangi popiežius Aleksandras VI buvo ispanas (jo tikra pavardė buvo Rodrigo Borgia), tai pirmiausia jam pasisekė susikalbėti su Ispanijos karaliumi ir gauti katalikų bažnyčiai didelių Amerikoje koncesijų. Popiežius tada patvarkė, kad Ispanijai priklausos visa Centralinė ir gera dalis Pietinės Amerikos, Portugalijai gi palieka tik dabartinės Brazilijos teritorija su vakariniais pakraščiais.

Popiežius Aleksandras tuo laiku buvo turtingiausias pasaulyje žmogus ir daugiausia galios turįs. Mažai kas jo autoritetui galėjo pasipriešinti. Tai ir suradus naująjį pasaulį popiežius parodė savo autoritetą, su kuriuomi veik visos Europos valstybės skaitėsi.

Anglijos karalius Henrikas VII, tačiau, pasipriešino popiežiaus autoritetui. Jis pasiuntė savo ekspedicijas į šiaurinę Ameriką ir ten anglai įsitvirtino. 1530 metais karalius Henrikas VIII galūtinai nutraukė su Vatikanu ryšius.

Francūzai ir olandai taipgi atvyko su savo ekspedicijomis. Rusai 1725 metais pasiekė Alaską ir vėliau pasiekė Kaliforniją.

Ir taip vyko Amerik. naujos ekspedicijos. Karaliai siuntė savo karaliūnus, gubernatorius ir kitus valdininkus surastąjį pasaulį valdyti. Kartu siuntė didelius būrius gerai ginkluotos kariuomenės, kuri galėtų kardu ir ugnimi praskinti kelią naujiesiems valdovams.

Atvykusieji stebėjosi Amerikos krašto gražumu ir turtingumu. Įvairus klimatas suteikia didelį patogumą gyventi ir turtais naudotis. Suranda daug aukso, geležies, anglies ir kitokių mineralų. Galybės neper-

einamų miškų. Kapitalistams atsirado nauja gdynė grobti ir turtėti.

PIRMIEJI AMERIKOS GYVENTOJAI

Amerikos atradėjai kartu rado čia ir gyvenančius indėnus, pirmuosius Amerikos gyventojus.

Kada indėnai čia atsirado, dar niekas iki šiol negalėjo įrodyti. Vieni moksliniai tyrinėtojai tvirtino, kad jie iš Afrikos yra čia atplaukę. Kiti gi tvirtino, kad iš Azijos jie atsikėlė per Beringo Sąsmaugą ir Alaską. Dar kiti mano, kad jie čia evoliucijos keliu išsirutuliojo, kaip senojo pasaulio pirmutiniai žmonės.

Moksliniai tyrinėtojai apskaičiuoja, jog indėnai veikiausia čia gyvena per kokius 25, 000 metų. Jie taipgi apskaičiuavo, kad tuo laiku, kai Amerika buvo atrasta, ten gyveno arti 40 milijonų indėnų. Užrekorduota apie 1,700 indėnų skirtingų kalbų ir dialektų.

Ekonominis indėnų gyvenimas nebuvo lengvas. Bet jie versdavosi taip, kaip išgalėdavo, visi lygiai dalindamiesi tuo, ką jie turėjo. Užsiimdavo žuvininkyste, žemdirbyste, medžiokle, gyvulių auginimu.

Indėnų valdymosi forma buvo primityviai demokratinė — primityvio komunalinio (bendrinių) gyvenimo stadijoje. Visi gyventojai turėjo lygias teises. Viršininkai buvo renkami. Moterys taipgi turėjo lygias teises su vyrais ir buvo gerbiamos. Visi lygiai turėdavo dirbti pagal savo išgalę ir sugabumą. Moksliniai tyrinėtojai, kurie nemaža laiko praleido su indėnais, negalėjo tarp jų rasti kriminalistų. Maža tebūdavę ir kitokių prasižengimų.

Indėnų gentys buvo susijungusios į lygas, į konfederacijas. Tarp skirtingų konfederacijų ir genčių iškildavo nesusipratimų, susikirtimų ir karų, daugiausia dėl medžioklės vietų, vandens šaltinių, upių lankų, ežerų, druskos šaltinių, vandens irigacijos ir kitų klausimų. Tvirtesnės gentys nugalėdavo silpnesnes. Aukščiau pakilusios gentys nugalėtuosius net vergais paversdavo. Tai pastebėta Meksikoje ir Peru teritorijoje. Ten jau rasta ir privatinės žemės, kurią valdė aukštieji genčių ir konfederacijų vadai.

Meksikoje viešpatavo galinga indėnų konfederacija, turinti apie 9 milijonus žmonių.

Tai buvo Aztekų (Aztecs) padermės. Buvo karingi žmonės. Tyrinėtojai tvirtina, jog jie dvyliktajame ir tryliktajame amžiuje yra atėję iš žemių, nugalėję ir pasijungę Toltekų (Toltecs) gentis. Pasirodo, jog jie buvo geriau organizuoti, negu kitos skirtingos kaimyninės indėnų gentys. Tvarkydavos demokratiniai. Visi viršininkai, nuo žemiausio iki aukščiausio, buvo renkami. Net ir vyriausio vadai — "karaliai" būdavo genčių atstovų renkami ir atšaukiami. Tuo metu, kai buvo jie europiečių atrasti, Aztekų vyriausio vado — "karaliumi" buvo Montezuma, kuris gelbėdamas savo kailį be didelio pasipriešinimo pasidavė ispanams. Aztekai tada jį pašalino ir kitą vadą išsirinko.

Aztekai buvo pasiekę aukštesnę civilizacijos laipsnį, negu kitos indėnų gentys. Jie pastatė daug puikiausių pyramidų, pralenkdami net Egipto pyramidų statytojus. Jie išstatė nemažai miestų ir miestelių, puikių palocių, dievnamų. Jų sostinė Tenochtitlan turėjo apie 60,000 namų, kuriuose galėjo gyventi apie 600,000 žmonių. Jie turėjo aukso ir sidarbo kasyklų, geležies, akmens ir medžio išdirbysčių. Rašyboje jie buvo pažengę pirmyn. Domėjos astronomija ir kitais mokslais. Visa nelaimė tame, kad europiečiai įsiveržėliai, kariaudami su indėnais, sunaikino viską. Sunaikino indėnų kultūrą. Dabar ir moksliniam tyrinėjimams mažai kas iš indėnų suradimų ir atsiekimų beliko.

Inkai (Incs) buvo kita aukštai pakilusi indėnų padermė. Jie buvo apsigyvenę Pietų Amerikoje. Jų centras buvo dabartinėje Peru teritorijoje. Jų gentys siekė iki 10 milijonų gyventojų. Tyrinėtojai daleidžia, jog inkai žemės išdirbystėje net europiečius buvo pralenkę. Nepaisant to, kad jų teritorija tirštai žmonėmis buvo apgyventa, tyrinėtojai nesurado pas juos tokio didelio skurdo, kokis tuo metu viešpatavo tarp baltųjų žmonių Europoj. Jų keliai buvę geresni, negu garsieji Romos imperijos keliai.

Indėnai — religingi žmonės. Jie garbindavo saulę, mėnulį, žvaigždes ir kitokius savo dievus. Kunigai krikštydavo vaikus panašiai, kaip ir katalikai — vandeniui. Tikėdavo į pilną grožybių dangų ir pasibaisėtiną pragarą.

EUROPIEČIAI VISKĄ NAIKINO

Tyrinėtojų surinkti daviniai rodo, jog pirmuosius europiečius indėnai visur sutiko draugiškai, kiti net dievais paskaitė. Jiems parūpindavo maisto ir kitų dalykų, kokių tik

Bet europiečiai atvyko ne draugiškumo, o jie turėdavo.

užkariavimo, grobimo ir pavergimo tikslais. Tiesa, europiečiai kartu atnešė į Ameriką senojo pasaulio kultūrą. Tai buvo didelis žingsnis pirmyn. Bet, kuomet europiečiai kardu ir ugnimi viską naikino, jie padarė civilizacijai nemažai žalos.

Feodaliniai ir kapitalistiniai atėjūnai, karalių ir didžturčių siunčiami, čia atėjo ne padėti primityviai gyvenantiems indėnams pakilti ant aukštesnio laipsnio, bet juos pavergti, apiplėšti, iš jų žemes atimti. Atimtus iš jų turtus krovėsi į laivus ir siuntė Europon. Tie patys laivai iš Europos vežė vis daugiau ir daugiau gerai apginkluotas kariuomenės, daugiau valdininkų ir kitokių ponų.

Indėnai visokiais būdais priešinosi nepasiduodami užkariavimui ir pavergimui. Bet jie neturėjo reguliarių savo kariuomenės. Jeigu reikėdavo kur nors priešintis ar užpulsti, tai jie masiniai visi nešti ginklą tinkami vyrai mesdavosi mūšin ir narsiai kariaudavo. Bet europiečių ginklai buvo nepalyginamai geresni ir kareivių būriai gerai išlavinti mūšiams. Taipgi atsirado pas indėnus ir kvilingų, kurie pasiduodavo europiečiams ir tuomi palengvindavo indėnus nugalėti.

Žiaurūs karai tęsėsi per 50 metų. Tose kovose milijonai indėnų žuvo. Bet jie neatsilaikė, buvo nugalėti ir pavergti. Su europine civilizacija kartu indėnams buvo atnešta nauja baudžiavos sistema su limpančių ligų epidemijomis, kurios taipgi jų milijonus išpiovė. Mat, jie neturėjo tinkamos medikalės pagalbos, kad epidemijoms pastoti kelią.

Katalikų bažnyčia taipgi daug prisidėjo prie indėnų pavergimo. Specialiai paruošti misionieriai nešė krikščionišką kultūrą. Kryžius ėjo kartu su kardu ir ugnimi. Prievarta buvo indėnai krikštinami.

Apskaičiuojama, kad tose žiauriose kovose, kurios tęsėsi per virš 50 metų, buvo sunaikinta virš 15 milijonų indėnų. Tačiau visi

indėnai neišnaikinti. Likusieji buvo paversti baudžiauninkais. Naujose sąlygose jie dabar turėjo gyventi. Jie turėjo apdirbti dideles plantacijas, kurias europiečiai atėmė iš indėnų ir Europos karalių leidimu pasisavino. Jie dirbo dirbtuvėse. Daugelis jų buvo suvaryti į koncentracijos kempes, į rezervacijas. Vėliau daugelis jų susiliejo su baltaisiais darbininkais, susiorganizavo ir pradėjo vesti modernišką kovą už geresnį būvį.

Šiuo metu visame Amerikos kontinente indėnų priskaitoma iki 30 milijonų. Tai palyginamai nemažas skaičius, veikiausiai nemažesnis, kaip buvo penkioliktojo šimtmečio pabaigoje, kai Amerika buvo atrasta. Jie šiandien yra žemdirbiai, kasyklų ir dirbtuvių darbininkai.

AUTOKRATIŠKOS VALDŽIOS KOLONIJOSE

Ispanija, Francūzija, Portugalija, Anglija ir Olandija, nugalėjęs indėnus, iš pat pamatų išgriovė komunalinį (bendrinių) jų gyvenimą, sunaikino jų primityvę santvarką ir įsteigė feodaliniai-kapitalistinę santvarką. Kolonijų valdovai buvo feodalistinių Europos karalių nuskirti ir Amerikos kolonijose patupdyti. Jie skaitėsi tik su savo karaliaus autoritetu. Didieji žemvaldžiai su jais kooperavo. Naujieji dirbtuvių ir kitų įmonių savininkai turėjo šiek tiek teisių. Bet papras tieji žmonės buvo visai beteisiai.

Anglijos kolonijose, tiesa, buvo suteikta daugiau civilinių teisių, ypač miestuose ir miesteliuose buvo renkamos tarybos, kurios turėdavo nemažai galios vietiniuose reikaluose. Bet ir toji teisė buvo žymiai aprėžta.

Kolonialis periodas tęsėsi Lotynų Amerikoje per 325 metus nuo Amerikos atradimo, o Jungtinių Valstybių teritorijoje — 160 metų, iki 1776 metų revoliucijos.

Per tą laikotarpį iš Europos atvešti kapitalistiniai pradai greitai naujoje žemėje prigijo ir pradėjo duoti tam tikrus vaisius. Pradėjo smarkiai augti miestai ir kartu darbavietės, kurios pradėjo išdirbinėti įvairius vietas gyventojams reikalingus produktus. Europos kapitalistams tai labai nepatiko. Jie nusigando kompeticijos. Reikalavo savo kraštų karalius, kad jie neleistų Amerikoje industrijai vystytis. Kolonijų valdovai gavo įsakymus apriboti industrinę gamybą, ga-

minti tik tai, kas būtina reikalinga Europos valstybėms. Auksas, cukrus, tabakas, medvilnė, kava buvo leista vešti Europon ir parduoti. Valdovai išleidinėjo patvarkymus, apribojančius naujų dirbtuvių statymą.

Tokie autokratiški patvarkymai, žinoma, kenkė jaunajam kapitalizmui Amerikos kraštuose plėtotis. Prasidėjo trinimasis tarp karalių valdovų ir vietinių kapitalistų, norinčių savistoviai steigti dirbtuves ir t.t. Tai davė pamatą revoliuciniam veikimui plėtotis. Anglijos valdomose kolonijose pirmiausia pasireiškė tvirtas veikimas už nepriklausomą gyvenimą. Paskui revoliucinės bangos persimetė ir į kitas kolonijas.

KRUVINAS LAIKOTARPIS

Kolonialis laikotarpis paprastiesiems žmonėms buvo kruvinas laikotarpis. Dešimtys milijonų darbo žmonių gyvasčių buvo paaukota plantacijų, kelių tiesimo, kasyklų ir kituose darbuose. Tai pasiliko istorijoje sunkiausi darbo žmonėms metai.

Amerika — platus kraštas. Užkariautojai įsigijo milžiniškas plantacijas. Bet darbo žmonių neturėjo pakankamai. Tiesa, indėnus jie prirakino prie žemės sklypelių ir pavertė juos baudžiauninkais. Jie turėjo plantacijose dirbti veltui neva už gautą žemės sklypelį, kurią pirmiau europiečiai pasigrobė iš indėnų. Kiti indėnai buvo suvaryti dirbti už patarnautojus, į kasyklas ir kitas darbavietes. Kasyklose buvo tokios baisios darbo sąlygos, kad vienas darbininkas iš penkių mirdavo neišdirbęs vieno metų laiko.

Baltaodžių darbininkų tuo metu dar ne daug teturėjo. Jie daugiausia buvo suvešti į miestus dirbti naujoje pramonėje. Tai buvo alginiai vergai, be jokių teisių. Darbdaviai nustatydavo, kiek valandų jie turi dirbti ir kiek už tai gali gauti mokėti. Jokios organizacijos nebuvo, kad apgintų jų reikalus.

Kad papildyti darbininkų rinką, negrai pradėta vešti iš Afrikos. Pasirodė, kad negrai už indėnus yra tvirtesni ir atsparesni, ypač plantacijose. Jie buvo Afrikoje gaudomi, kaip gyvuliai ir vežami surakinti į Amerikos darbo rinkas, kur jie būdavo parduodami plantacijų, kasyklų ir kitų įmonių savininkams. Tai buvo pirkliams pelningas ta voras. Apskaičiuojama, kad buvo taip atveš-

ta virš 15 miljonu negrų. Afrikoje negrus begaudant ir kelyje žuvo apie 60 milijonų žmonių.

Vien tik į Haiti salą, kurią tuo laiku Francūzija valdė, buvo atvešta 480,000 negrų, o baltaodžių ten buvo tik 35,000.

Šiaurinėn Amerikon pradėta vešti negrus 1619 metais, daugiausia į plantacijas pietuose. 1770 metais jau buvo 462,000 negrų, o 1860 m. — keturi milijonai. Negrai tuo metu buvo skaitomi prie gyvulių. Jų darbo amžius buvo — šeši metai. Tai galima įsivaizduoti, koks tuo laiku žiaurus buvo jų išnaudojimas. Kai plantatoriai suruošdavo didelius pokilius, susikviesdavo savuosius svečius pavaišinti iš plačios apylinkės, tai įsikaušusiems svečiams parinkdavo gražiausias negres.

Įvykdavo nemažai negrų sukilimų ir iš plantacijų pabėgimų. Sudegdavo plantacijų palociai. Brazilijoje, pav., 20,000 pabėgusių negrų buvo sukūrę Palmarės respubliką, kuri gyvavo nuo 1630 iki 1697 metų. Vėliau jie buvo nugalėti ir vėl pavergti.

Baltieji darbininkai iš Europos taipgi buvo masiniai vežami. Europos miestuose agentai įkalbėdavo darbininkams važiuoti į amerikinį "rojų". Kelionė veltui, darbas užtikrintas, agentai aiškindavo. O kai juos, kaip gyvulius, atveždavo tavoriniais laivais, tai tada už atvežimą pristatydavo juos dirbti per 7 metus be atlyginimo, tik už duoną ir guolį. Po septynių metų, jeigu dar gyvas likai, gali sau eiti bet kur darbo ieškoti, savo jėgą darbdaviui parduoti.

Nepaisant, kaip baltieji alginiai vergai sunkiai dirbo ir gyveno, vistiek jie daugiau teisių turėjo, negu indėnai ir negrai.

BAŽNYČIOS ROLĖ KOLONIJOSE

Katalikų bažnyčia tais laikais skaitėsi turtingiausia visam pasaulyje. Apskaičiuota, kad ji valdė trečdalį viso Europos turto. Vatikano rankose buvo daug dvarų, geriausių žemių, miškų ir visokių kitokių gerybių.

Tuolaikinis popiežius turėjo galią skirti karalius, ministerius pirmininkus, visokius aukštus valdininkus. Daugiausia galios jis turėjo Ispanijoje ir Francūzijoje, taipgi Portugalijoje.

Kiek žinoma, Ispanijos, Portugalijos ir

Francūzijos karaliai, skirdami kolonijoms valdovus, visada atsiklausdavo bažnyčios galvos. Popiežius taipgi pasiūsdavo savo pasiuntinius į Amerikos kolonijas. Ten jie viską darė, kad daugiau turto susigrobt. Ir jiems gerai sekėsi. Kolonijų valdovai jiems tai padėdavo atsimokėdami už pagalbą darbo žmones palaikyti pavergime.

Neveltui katalikų bažnyčia paskelbė, kad vergija ir baudžiava paeina nuo dievo valios. Ji visur skelbdavo sekamus šv. Augustino žodžius: "Pats dievas nori vergijos, ir norį panaikinti ją sukyla prieš dievą".

Bažnyčia skelbė, jog europiečių karas su indėnais yra šventas karas, paties dievo palaimintas. Simon de Vallobos, žymus ispanų kariauninkas Lotynų Amerikoje, 1606 metais skersdamas indėnus pareiškė: "Mes turime suprasti, kuomet mes užmušinėjame ar sužeidinėjame juos, tai darome Viešpaties Jėzaus Kristaus tikėjimo apgynimui, kad darydami jam malonę ir pasitarnavimą jėtimis ir peiliu galėtume laimėti dangų".

Taip, daugelis tokių karininkų ir turtuolių laimėjo rojų ant žemės. Geriausias žemes jie atėmė iš indėnų, palikdami jiems visai nevertingas vietas, už kurias dar jie turėjo į plantacijas eiti baudžiovą atlikti.

Taip, rojų laimėjo ant žemės ir bažnyčia. Bažnyčios apiekon pateko apie trečdalis kolonijų žemių. Tai buvo pelningas karas ir pokarinis laikotarpis. Pabaigoje aštuonioliktojo šimtmečio, pav., Meksikos arkivyskupas jau turėjo iš savų nuosavybių \$130,000 metinių įeigų; Puebla vyskupas — \$110,000; Valladolido vyskupas — \$100,000 ir t.t.

Katalikų bažnyčia buvo užviešpatavusi išimtina Centralinėje ir Pietinėje Amerikoje. Toje šiaurinėse Amerikos dalyje, kur susidarė pirmosios 13 valstijų, daugiausia išsigalėjo protestantizmas.

Katalikų tikėjimas buvo pamatas ir palaikytojas mirštančiosios feodalinės santvarkos, o protestantizmas — jaunosios kapitalinės santvarkos.

Ten, kur katalikų bažnyčia viešpatavo, religinės laisvės nebuvo. Buvo pripažintas tik vienas tikėjimas — Romos katalikų. Kitiems tikėjimams nebuvo vietos. Anglijos ir Olandijos kolonijose buvo daugiau ir religinės laisvės.

TARPTAUTINIAI KARAI DĖL KOLONIJŲ

Netrukus po to, kai užkariautojai pilnai įsigalėjo Amerikos žemėse, prasidėjo tarp jų varžytinės už kolonijas, už didesnę grobį. Ispanija susipešė su Portugalija, Anglija — su Francūzija ir Olandija. Anglija išstūmė Olandiją iš Atlantiko pakraščio, pasigrobė New Amsterdamą ir pakrikštijo jį New Yorku. Taipgi Anglija vedė 7 metų karą su Francūzija ir pastarąją išstūmė iš Kanados ir kitų kolonijų.

Tuose karuose daugiausia laimėjo Ispanija ir Anglija. Todėl Ispanija pasiliko valdovė beveik visos Lotynų Amerikos, apart Brazilijos dalies, kurią išlaikė Portugalija. Antrą vietą užėmė su savo kolonijomis Anglija, įsigalėjusi šiaurinėje Amerikoje.

Kartu su tarptautinėmis varžytinėmis dėl kolonijų augo ir brendo buržuazinės revoliucijos visose Amerikos kolonijose. Jaunasis kapitalizmas jau išgavo daugiau teisių, miestuose įsigalėjo. Jis darbinukuose gavo gerus talkininkus. Revoliucinis judėjimas grąsino visai palaidoti feodalinę ir kolonialę sistemą, kuri visokiais būdais kenkė progresui.

Lotynų Amerika tuo laiku smarkiai žengė pirmyn. Jos gyventojų skaičius jau siekė virš 20 milijonų, kuomet tuo laiku šiaurės Amerikoje tebuvo apie 3,500,000 gyventojų. Lotynų Amerikos industrija ir prekyba pralenkė šiaurinę Ameriką. Pirmoji spaustuvė buvo įsteigta Meksikoje 1539 metais, net visu šimtu metų anksčiau, negu šiaurinėje Amerikoje. Lotynų Amerikoje tada jau buvo atidaryti šeši universitetai, kuomet tuo laiku šiaurinėje Amerikoje tebuvo tik viena kolegija.

Tačiau, po revoliucinių karų pergalės ir nepriklausomų valstybių įsteigimo, šiaurinė Amerika ne tik pasivijo, bet ir toli pralenkė Lotynų Ameriką.

Tai tokie dalykai dėjosi nuo Amerikos atradimo 1492 metais iki aštuonioliktojo šimtmečio revoliucinės gdynės, kaip William Z. Fosteris atžymi savo knygoje "Amerikų Politinės Istorijos Apybraiža".

Sekančiame straipsnyje teks apibudinti visai žmonijai labai svarbus laikotarpis — revoliucinių karų už nepriklausomybes ir žmonių laisves laikotarpis.

‘STRĖLĖ DANGUJE’

A. P.

Vytautas Saulius pernai išleido *Henriko Radausko* eilėraščių rinkinį — “*Strėlė Danguje.*” Viršelio ir skyrių piešinius darė Vyt. Kasiulis. Leidinėlis gražus, skoningas, gerame popieruje, tik, man rodos, kaina aukštoka — \$2.00. Už 110 pusl. knygele — per daug. Išleista Chicagoj. Tiražas 700 egz.

Pirmąjį savo formalistinės poezijos rinkinį, “Fontaną,” H. Radauskas išleido 1935 m.

Henrikas Radauskas, rodos, bus bene tik pirmas dipukas poetas, atsirekomendavęs amerikiečiams savo eilėraščių leidiniu. Eiliuoja jisai gražiai, lyriškai, sklandžiai; žodžių jam nestoka, tik forma gal kiek per daug vienoda, neįvairi. Eilėraščių dauguma, tai daugiausiai subjektyvūs poeto išgyvenimai bei gamtos peizažai. Pavasariui apdainuoti

skirta net keturi eilėraščiai ir tiek pat rudeniu. Visuomeninių temų nėra.

Kaikuriais jo peizažais tikrai galima pasigėrėti. Pav., paimkime kad ir “Vasarą”:

Vos tik nugriaudė ir nullijo,
Žaibai užgeso debesy.—
O jau lakštingala nebijo
Giedot, džiaugsminga ir šviesi,

Alyvų krūme, kurs, palinkęs
Nuo kekių, žydinčių baltai,
Visus lietaus lašus surinkęs
Į žiedus, šypsos nekaltai,
Kaip tavo akys, Albertina,
Ir kaip rugiagėlės plaukuos,
Ir kaip javai, kuriuos brandina
Geroji vasara laukuos.

Perskaitęs taip ir pajunti vasaros idiliją!
Arba ir vėl — “Moteris Prieš Veidrodi”:

Moterie, akimis kaip undinės
Ir plaukais purienų spalvos,

Pažiūrėk: spindulys paskutinis
Dreba sienoj virš tavo galvos...

Tartum medžio raižytojas, laikas
Tau ant veido išraižė metus,
Tavo silpstančios rankos laikos
Už jaunystės, saldžios kaip medus.

Kur poetas laikosi įsikibęs žemės ir dainuoja
"paprastas dainas," jo dainos yra realios,
nuoširdžios ir įdomios:

Kai aš prisimenu anas dienas,
Rašau be galo paprastas dainas;
Apie auksinį tėvo grįčios stogą
Ir apie derlių, gerą arba blogą.

Ten kaip žiedai margavo aviliai,
Lietus į žemę sunkėsi giliai,
O žmonės gimė, sėjo, pjovė, mirė,
Juos kirto laikas, o jie kirto girią.

Tačiau nedaug kur autorius laikosi arti žemės,
jisai dažnokai skrenda į dausas, jis konferuoja
su dievais ir dvasiomis:

Pasikalbėjęs su dievais
Ir vėl į žemę sugrįžau,
Ir vaikštau skersgatviais kreivais,
Ir vėl eilėraščius rašau.

Rusų literatūros kritikas Belinskis pasakytų:
vaikinėli, nesikelk į dausas. Ten šalta ir
nejauku; laikykis arčiau žemės, čia šilčiau!

H. Radausko nelaimė ir prasideda su jo
"dangiškom ekskursijom." Jisai pamiršta žemę,
žmones ir gyvenimą. Dėl to ir daugelis jo
eilėraščių yra tokie besieliai, blankūs, be-
kraujai, negyvenimiški. Gi tą turinio, idėjos
ir sielos stoką jisai bando pavaduoti gau-
sumu žodinių putų, kurių jisai priplaka be
saiko, be krašto. Tomis putomis poetas bando
paslėpti literatūrinės seklumas, prigaminti
tiek žodinio vandens, kaip francūzai sako,
kad būtų galima net žuvį prigrindyti! Kokia
gali būti skaitytojui nauda, kad ir iš tokio
tuščiaavidurio žiedo, kaip ši abstrakcija:

Žvaigždes skaičiuojam kiaurą dieną
O naktį geriam su velniais
Ir kreivą restorano sieną
Išrašom posakiais švelniais.

Kokia nesąmonė! Žvaigždes galima skaičiuoti
tik naktį, o ne dieną. Ir kas gi geria su
velniais, o dar restorane? Arba kitoj vietoj:

Tarp mandolinų vaikšto vėjas
Ir čiulba debesys žali,
Ir melodingos bangos liejas
Šiltoji, dainuojančioji šaly.

Tuščias pozavimas, žodžiais žaidimas. Su-
rimuota gražiai, tiesa, bet... ir musmiris
gražus! Kas gi matė žalią debesį, ir dar
čiulbantį?

Ką reiškia šitoks "šedevras," ar kas su-
pras?:

Šlapioj žolėj prabėgo fortepijonas.
Akordų smūgiai nukrėtė rasas.
Šlamėjimą girdėjo šventas Jonas,
Tvankiems šilkams nuskridus į dausas.

Koks naivus pozavimas!

Galima būtų cituoti tokias abstrakcijas
ad infinitum. Tačiau—kokia nauda? Išrodo,
kad patsai poetas gyvena (ar egzistuoja) be
jokio tikslo, taigi ir jo poezija yra be turinio.
Jisai pats apie save sako:

Aš ieškau, nieko nepametęs.
Randu žodžius, randu rimus.
Džiaugiuos, kaip geleželę radęs.
Aš vaikštau vienas, neramus,
Neprijaukinamas, kaip katės.

Vien tik žodžiai ir rimai... O katės labai
lengvai prijaukinamos! Kitoj vietoj poetas
patiekia mums daugiau "autobiografinių" ži-
nių:

Aš—kaip strėlė, kurią netekęs proto
Kareivis prieš apsuptyj tvirtovėj
Paleido naktį į galingą dangų
Prašyt pagalbos, bet, neradus Dievo,
Strėlė klajoja tarp šaltų žvaigždynų,
Nedrišdama sugrįžt.

Šita "žemiško kontakto" stoka stumia
vienišą poetą į melancholiją, į pesimizmą, ir
jisai dainuoja, kad:

Tokią naktį trapi melancholija
žemėje plečias...

Sidabro saulė baigia tirpti
Blyškioj vidudienio migloj,
Ir vėjai gieda apie mirtį
Ir meilę žemėj negeroj...

Blėstant sidabriniam debesų.
Kaip tau šalta, nors jinai arti,
Koks tu vienas, vienišas esi
Laimėj, baimėj, meilėj ir mirty.

Poetas vienišas, be draugų, dėl to jo ir
giesmės tokios dekadentiškos, liūdnos, dėl to
ir tie nusiminimo himnai iš jo lyros liejas:

O toj gelmėj pavargęs vėjas skrenda
Ir galiiai švilpia ir draugų neranda.

Ir tu per sniegą temstantį brendi,
Ir tu kaip vėjas nieko nerandi.
Norėtum skrist kaip jis, norėtum rėkti,
Norėtum bėgt, bet neturi kur bėgti.

Ir vien tik rankom nosinę draskai,
Ir draikos vėjyje žili plaukai...

Ir kriauklę užiančią pridėjęs prie ausies,
Klausa'si pasakų pavasario mirties.

Kai gyvenimo viltis išblėsta—mirtis vaide-
nas!

Henrikas Radauskas, neabejotinai, yra
jautrios sielos poetas. Jisai ilgisi Lietuvos, ją
myli ir neniekina jos kuriamųjų pastangų,
nesiuočia jos vadams "anatemų," kaip tūli
kiti dipukai, ir brazdžioniškai nesišaukia
"aukščiausiojo" pagalbos bei rūstybės. Tėvy-
nę poetas prisimena, kaip "prarastą rojų" ir
savo sielvartą išlieja subtiliu eilėraščiu:

Mes girdim už tūkstančio mylių,
Kaip girgžda mūs kaimuose svirtys,
Ir šitą melodiją tylia

Kartoja negęstančios širdys.

Mes matom pro dūmus Europos
Gimtųjų laukų vasarojų.
Mus šaukia sodybos ir trobos,
Mes matome prarastą rojų.

Ir mes jį matysim Kanadoj,
Girdėsime pietų serenadoj,
Aliaskoje, vėtrų riksmė,
Bombėjuj, Sidnėjuj, Granadoj,
Ant žemės arba po žeme.

Girdėti ir matyti nepakanka—reikia dirbti!
Tuomet atsiraz ir gyvenimo siekinys, ir kū-
ryba bus gyvenimiška.

Gaila, kad tokių neabejotinų gabumų poe-
tas, o šiuo metu yra savo tėvynei žuvęs. Ta-
čiau, jeigu tik jis tikrai myli Lietuvą, tai jis
atras kelius ir į jai dirbančių jos sūnų gre-
tas—ir dirbs jos naudai!

TAPYBA IR JOS KŪRĖJAI

S. B.

Gilioje senovėje, priešistorinėje gadynėje,
žmonės, gyvendami urvuose, apart ugnies,
indų ir iš akmens padarytų įrankių, daugiau
nieko neturėjo. Vienok jie turėjo nupieštus
paveikslus ant akmeninių sienų, ant indų ir
ant ginklų. Senovės artistai turėjo tiktai
dvejopą geismą: papuošti gyvenimo vietas
ir užrekoruoti žymesnius atsitikimus.

Egiptėnai buvo pirmaisiais civilizacijos
platintojais ir meno kūrėjais. Jų gražiai nu-
tapytos publiškų pastatų sienos aiškiai at-
pasakoja karalių gadynės istoriją ir jų val-
dymo būdus. Tų laikų tapytojai vartojo tris
originales spalvas: raudoną, mėlyną ir gel-
toną. Paveikslai ant sienų vaizdavo procesi-
jas ir kitus svarbius įvykius. Kaip vyrai,
taip ir moterys buvo piešiami profiliai, su
stačiais pečiais, mažais liemenymis, ilgomis
kojomis ir rankomis. Viskas buvo piešiama
plokščiai, nes jie neturėjo supratimo apie
šešelio vertę, kad padaryti daiktus apva-
liais. Taipgi mažai teturėjo nusimanymo a-
pie kompoziciją. Kad nupiešti svarbesnį
charakterį, jie nupiešdavo jį didesniu už ki-
tus. Karaliai ir dievai būdavo perstatomi
milžinais.

Egiptėnai, kaip ir primityviški žmonės,
turėjo tik dvejopą išrokavimą savo pie-

šiniam: papuošti ir atpasakoti ką nors iš
istorijos. Kas link jų atpasakojimų, tai jie
būdavo galima dasiprotėti, o jų papuoši-
muose stokavo pažinimo perspektyvos ir še-
šelio vertės. Apribotas spalvų vartojimas da-
rė jų piešinius nuobodžiais. Nežiūrint tų vi-
sų trukumų, egiptėnai piešė per tūkstančius
metų, nepaisydami įvairumų savo motyvuo-
se, nei metodose.

Mesopotamai buvo antrieji, kurie toliau
plėtojo egiptėnų pradėtą civilizaciją. Der-
lingoji žemė tarpe Tigrės ir Eufratės upių
suteikė jiems visus patogumus. Babilonie-
čiai išgarbino valdovus išpuošdami graž. pa-
veikslais jų palocius. Jų piešiniai buvo daro-
mi ant čerpių su minerališkėmis spalvomis,
paskui jas sudžiovindavo. Tai buvo anksty-
vas mosaiško darbo pavyzdys. Du pavyz-
džiai vyriškų figūrų: su barzdomis ir be
barzdų, be saiko buvo atkartojami. Jie per-
statė diktus ir muskulingus semitiškus kar-
žygius. Jie piešdavo, kaip ir egiptėnai, dau-
giausia profiliai. Ilgi ir tiesūs rūbai dengė
jų visus kūnus. Kiekvienu smulkmena buvo
piešiama skaisčiomis spalvomis.

Persų užkariavimas nieko naujo nesutei-
kė. Jie viską kopijavo, ką rado. Mesopotanų

tautiniam menui atėjo galas su Aleksandro Didžiojo užkariavimu.

Senovės graikai turėjo skirtingą meną. Pramoningi tapytojai paaukojo savo gyvastis atsiekimui ir išaukštinimui protinių, moralinių ir fizinių idealų. Jų dievaičiai perstatė helleniškus vyrus ir moteris, kurie išreiškė senovės graikų tobulumą. Jų tapyba išimtinai buvo pašvęsta išgarbinimui dievų ir legendiškų didvyrių. Abelnas pasigėrėjimas graikų tobulu gyvenimu suteikė jiems aukštą įkvėpimą meno kūryboje.

Graikų tapytojai daugiausiai piešė figūras. Žemvaizdžiai pas juos nebuvo populiarūs. Jų piešiniai reišė artistų individuališkus kūrinius. Polygnotus buvo laikomas žymiausiu tapytojumi. Apollodorus buvo kitas pasižymėjęs artistas, kuriam pavyko atvaizdinti žmogaus figūrų apskritumas. Jis pasiekė aukštumą naturališkoje perspektyvoje, suprasdamas ir apkainuodamas šešėlio vertę.

Paskui su Philipu ir Aleksandru atėjo helleniškas laikotarpis, kuomet Apelles nupiešė gražias alegoriškas figūras "Aphrodite" ir kitas.

Po Aleksandro laikų, graikų tapyba sumenkėjo ir nustojo savo vertės. Vėliau surinko jos liekanas ir bandė labai atsargiai iš naujo ją atkurti.

Po graikų užkariavimo, romėnai priėmė graikų dailės formas. Ant nelaimės, tapyba jau buvo sumenkėjus. Gražiausios sienų dekoracijos, kurios puošė Pompėjaus liaudies pastatus, tapo užverstos pelenais laike Vesuvio erupcijos ir palaidotas šimtmečiams. Nuo to laiko iki krikščionybės laikų gražioji tapyba pavojo paprastu sienų puošimu.

Dėlei respublikoniškos romėnų valdžios politiškos figūros daugiau reikšmės turėjo, negu religiškai papuošimai. Tokiu būdu portretų piešimas tapo populiarus. Geriausi klasikiniai piešiniai buvo paskolinti nuo graikų.

Po Romos puolimo, įsiveržė šiauriniai barbarai ir tuomet prasidėjo liūdnas laikotarpis, kuris tęsėsi per keletą šimtmečių. Tuo laiku abelnas mokslas ir meno kūryba buvo apleisti. Religijos vadai savo mokinimais ir pasipuošimais viliojo tų laikų artistus.

Krikščionių religija, nepripažindama gamtos nei žmogaus gražybės, užsmaugė svietiską bei laisvąjį meną. Jiems tiktai rūpėjo dūšių išganymas. Krikščionių bažnyčia uždraudė artistams piešti žmonių paveikslus, kadangi jie primindavo pagoninį balvonizmą. Vienok artistų pamatinė išraiška buvo žmonių figūros, tai jiems pavelijo piešti Biblijos scenas su žmonių paveikslais.

Pirmieji krikščionių vadai plačiai vartojo simbolizmą, kuris žmonėms greit nusibodo. Paskui kopijavo romėnų paveikslus su figūrom, tokiu būdu apaštalai su ilgais sutonais atrodė, kaip kokie senatoriai. Ir taip tęsiasi ta nepaliaujama kova iki tryliktojo šimtmečio vidurio.

Pagaliau Florencijoje tapo įsteigta artistų mokykla su naujais įvedimais. Genijalus tapytojas Giotto studijavo gamtą ir jos gražybę. Kūno tvirtumą pakeitė gražumo išraiška. Daugiau dėmesio kreipė į žmonių kūnus ir jų gražumą, negu į drabužius. Paskui kiti dailininkai jį pasekė.

Atgimimas atnešė naują susidomėjimą abelnu mokslu ir gamtos studijavimu. Tai aiškiai parodė tų laikų artistų nupiešti paveikslai. Bet, nepaisant tų visų intelektualškų pasaulinių spaudimų, krikščionių bažnyčia vistiek turėjo savo globoje didesnę tapybos dalį.

Pradžioje penkioliktojo šimtmečio Florencijos mieste tapo išaukštinta gotiška gadyne, ir nuo tada prasidėjo rimtesnis gamtos studijavimas. Apie pabaigą to paties šimtmečio artistas Botticelli, būdamas tų laikų genijumi, sujungė klasikinę formą su įvertinta gamtos grožybe. Jo nupieštos palaiduose drabužiuose moterys liuosai kvėpavo liūdnu žavėjimu. Kas lietė papuošimus, tai jo supratimas ir spalvų suderinime nujautimas buvo tobuliausias.

Paskui Signorelli, Perugino ir Pinturicchio piešė jau visokius paveikslus, ypatingai stambius žemvaizdžius, kuriais išdabino Sienos sienas ir Borgijos kambarius Vatikane.

Giovanni Bellini turėjo nepaprastą gabumą technikoje ir spalvų harmonijoje. Jo darbas išaukštino tapybą.

Pradžioje šešioliktojo šimtmečio Italijoje pasirodė trys genijališki tapytojai. Leonardo da Vinci buvo didis tų laikų mokslininkas.

kas ir daugelio talentų žmogus. Jo piešiniai skaitėsi giliais ir moksliskais, surištais su gamta. Jis turėjo nepaprastą gabumą iškelti ir parodyti pačią žmogaus gyvenimo paslaptį.

Kitas milžinas, tai Michaelangelo, genialus tvėrėjas visokių formų ir idėjų. Jo piešiniuose galima matyti pajėgą, tvirtumą ir gražumą. Pavienės figūros yra skaitomos geriausiomis. Braižymas buvo laikomas tobuliausiu, nors spalvų suderinime nepralenkė kitų, kadangi jis buvo daugiau įsigilinęs į skulptūrą, negu į tapybą.

Raphael buvo ritmiškų proporcijų ir kompozicijos meistras. Jo įsigilinimas į techniską tobulumą, grožę ir absoliutišką ramumą pralenkė kitus artistus. Suderinime spalvų galėjo lygintis su da Vinci.

Biskį vėliau pasirodė Titian, taipgi talentingas tapytojas, kurio pasiekimas dailės srityje sunku būtų aprašyti. Jis turėjo neapsakomą jėgą įsivaizdinime, meistriškumą technikoje ir platų gamtos pažinimą. Jo piešti vyrai ir moterys vaizdavo degančią gyvybę.

Francūzijoje ankstyvesnio meno negalima pavadinti tautiniu, nes tai buvo po kitų šalių įtaka. Francūzai ir italai artistai pradėjo piešti žemvaizdžius, vietoje senovės paaukuotų lapų. Kad daugiau paskatinti dailininkus, karalius pasikvietė iš Italijos Leonardo da Vinci, Adrea del Sarto ir kitus pasižymėjusius artistus, kurie tuoj pralenkė francūzus vietinius tapytojus. Per visą septynioliktąjį šimtmetį francūzų menas pasiliko sumirkęs italų tradicijomis.

Nicholas Poussin ir Claude Lorrain, įsteigdami klasikinę dailės mokyklą Francūzijoje, piešė įvairias panoramiškas scenas: medžiais apaugusius kalnus, upelius, gojus ir lygumas. Su jais prasidėjo kurtis tautiškas menas.

Aštuonioliktajame šimtetyje, laikuose Liudviko XV, francūzai metė šalin itališką klasikinį meną ir pasiėmė mažos vertės — tikrai francūzišką. Watteau, Boucher, Fragonard ir Chardin piešė skaisčiomis spalvomis paveikslus iš kasdieninio gyvenimo.

Tuščia dailininkų mokykla nusigyveno iki ištvirkimo. Iš to kilo žmonėse nepasitenkinimas ir devynioliktajame šimtetyje visa di-

duomenė pareikalavo klasikinės tapybos sugražinimo. Jacques Louis David ir vėliau Gros ir Ingres grįžo prie klasikinio darbo, nupiešdami karžygius ir kitokias figūras.

Apie to paties šimtmečio vidurį artistas Carat nupiešė žavėjančius žemvaizdžius, perstatančius ankstyvą rytą ir vakaro prietamą. Jo piešti paveikslai išdavė poetišką atmosferą. Tuo pat laiku Jean F. Millet nupiešė nemirtinas scenas iš paprasto gyvenimo. Jo kūriniai, kaip tai "Sėjikas" ir "Varpų rinkėja", nutapyti šviesiose spalvose, galima matyti visuose įžymesniuose muziejuose.

Coubert pralenkė kitus artistus, nupiešdamas gamtos grožybes ir baurumus. Meissonier atvaizdavo daug scenų iš Napoleono mūšių. Kiti pagarsėję tapytojai, kaip tai Degas, Claude Monet, Sisley, Pissaro, Van Gogh ir Claude atgaivino Francūzijoje klasikinį meną, nupiešdami daug ir su gera kompozicija paveikslų.

Ispanija iš gamtiško atžvilgio labai graži šalis, bet jos tapyba buvo liguista ir pasibiaurėtina. Žiauri Inkvizicijos ranka veikė. Katalikiška bažnyčia parūpino artistams temas ir nustatė visos tautos meną. Tapytojai buvo priversti piešti scenas iš žiauriausių kankinimų. Bažnyčios vadai norėjo parodyti svetui, kaip yra kankinami jiems nepaklusnūs žmonės.

Velasques buvo garsiausias, galbūt, visų laikų piešėjas. Kaslink formų, kompozicijos ir abelos atmosferos, dar niekas jo nepralenkė. Jis tapo pripažintas realistu. Jis aiškiai atvaizdavo scenas iš kasdienio gyvenimo ir tuo pačiu sykiu duodavo suprasti, jog tas gyvenimas yra ispaniškas.

Murillo vadovavo mokyklai, kurioje buvo piešiami paveikslai ant didelės drobės religinio įkvėpimu. Po Murillo tapyba Ispanijoje sumenkėjo, pakol pasirodė scenoje trečias garsus artistas — Goya, kuris save vadino tipišku ispanu. Jo kūriniai atvaizdavo žiaurus ir kruvinus asmenis bei daiktus. Tačiau jo piešiniai buvo tikrai prakilnūs ir naturališki. Jis daugiausiai pagarsėjo portretų piešimu.

Belgijos tapyba pasirodė gana svarbi, vadovaujant Hubert ir Jan Van Eyck. Jų piešiniai turėjo visas ypatybes, sukeliančias šir-

dies jausmus ir pagimdančias prakilnias mintis. Q. Matsys pagerino meną, įvesdamas įvairumą spalvose ir veido išraiškoje. Pieter Breughel ir Pieter Aertzen piešė realistiškus objektus, ypač laisvai kvėpuojančius Belgijos žmones.

Būdami po italų tapytojų įtaka, belgai neturėjo savo tautiško meno šešioliktajame šimtetyje. Tik tai sekančiame šimtetyje su Peter Paul Rubens iškilo tautiškas menas. Tai buvo nepaprastas genijus tapytojas, piešė visokius paveikslus, daugiausiai religinio turinio. Jo spalvų suderinimas traukė kiekvieno akis ir piešinių atspindžiai sukėlė žmonių jausmus. Kaip technikas, jis stovėjo aukštumoje. Paskui sekė Van Dyck portretų piešime.

Holandų tapyba skyrėsi nuo belgų, kadangi holandų artistai piešdavo objektus iš kasdienio gyvenimo. Tų laikų portretų piešėju buvo žinomas Frans Hals. Apie vidurį septynioliktojo šimtmečio Rembrandt iškilo, kaip genijalus artistas, nors tuose laikuose mažai buvo įvertinta jo kūryba. Jo pasiekimas buvo tame, kad jis daugiausiai piešdavo iš tikro gyvenimo. Jo paveikslai atspindi begalinę žmonių simpatiją pasaulinėje plotmėje.

Kiti pasižymėję tapytojai buvo Ter Borch, Steen, Pieter de Hvoch, kurie piešė visokias scenas iš paprasto žmonių gyvenimo.

Vokietijoje tapyba prasidėjo gana anksti. Bažnyčių sienos ir lubos buvo nupieštos mėlynai su tūlomis figūromis tarpe architektūros papuošimų. Pradžioje šešioliktojo šimtmečio Albrecht Durer buvo pasižymėjęs tapytojas. Jo piešiniuose apsiereiškė gamtos slepiamoji grožybė, ypač jo portretuose. Kitas genijus artistas buvo Hans Holbein, kuris savo darbe pasirodė dideliu realistu. Nieko neperdėjo, piešdavo dalykus tokius, kokius jis matė savo akimis. Jis buvo kūrėju tikro Vokietijos meno, kuomet italų imituotojai bandė jį nusmaugti.

Britanijos menas atspindėjo portretuose ir žemvaizdžiuose. Gražūs sienų piešiniai tapo sunaikinti civilinių karų. Nuo penkiolik-

tojo iki aštuonioliktojam šimtmečiui anglai pasitenkino portretų piešimu. Rubens van Dyke ir Hogarth išvystė tikrą originalią anglišką tapybos meną. J. Reynolds pasižymėjo piešdamas gražių moterų paveikslus (portretus), kurie buvo daugiau puošiančiais, negu gamtiškai viliojančiais. Thomas Gainsborough piešė sulyg akademiškų taisyklių. Jis tai patvirtino savo kūrinyje "Mėlynas Berniukas". Įsivaizdinantis artistas William Blake nupiešė daug dangiškų esybių.

John Constable didžiumoj piešė paprastų kaimų gyvenimą. Jo žemvaizdžiai buvo daromi nauju stiliumi. Vietoje rudos spalvos, jis įvedė žalią ir mėlyną. Joseph William Turner buvo visoje Anglijoje pagarsėjęs artistas. Jo gražūs žemvaizdžiai, žiūrint į juos nuo kalnų ir jūros krantų, traukė visų akis.

Amerikos tapybos menas pradėjo augti tik tai 19-tojo šimtmečio pradžioje. Gilbert Stuart buvo geriausias tų laikų portretų piešėjas. Truputį vėliau, Doughty, Cole ir Kensett piešė labai gražius žemvaizdžius, ypač vaizdavo rudens poetišką atmosferą.

Lentze piešė dideles istoriškas scenas, pavyzdžiui, "Washingtonas perplaukia Delaware". Hunt su Millet studijavo Europoje, paskui, sugryžę Amerikon, mokino kitus tapybos meno. Šimtmetinė Dailės Paroda pastumėjo Amerikos tapybos meną pirmyn. Už poros metų, t. y., 1878 metuose, Meno Studentų Lyga ir Amerikos Artistų Draugija buvo įsteigtos. Jauni artistai važiavo Europon dasigauti aukštesnio mokslo, paskui, sugryžę mokė kitus ir kūrė Amerikos tautinį meną.

Winslow Homer piešė jūrų vaizdus, iškeldamas nepaprastą susidomėjimą spalvose ir savo originališkume. La Forge ir Albert Ryder pasižymėjo suderindami įvairias spalvas. John Singer Sargent parodė savo technišką gabumą portretuose. Jo darbas buvo briliantiškas ir iškilingas. Chase piešė iš kasdienio gyvenimo geriausias scenas. George Inness ir Wyant išvaizdavo savo kūriniuose Hudson upės įlomas.

VĒLIAVA VIRŠUM MIESTO

A. ŠEŠUPIS

Jis buvo jau 18 m., o jį vis dar vadindavo Jonuku. Taip vadino jį ir motina namuose ir draugai darbe. Ir ne todėl, kad jis buvo mažo ūgio,—priešingai, jis buvo lieknas, pe-tingas ir stiprus jaunuolis. Jį vadino Jonuku dėl to, kad darbininkai mylėjo jį. Sunkus darbas nuo mažų dienų odų fabriko grandymo ceche nepalaužė jo—darbas išugdė jame valios jėgą, atkaklumą ir užgrūdino ne tik tai jo raumenis, bet ir dvasią. Kaip visi stiprūs žmonės, jis buvo visada ramus, atrodė kai kada net šiek tiek liūdnas, bet kai reikėdavo, nepastebimai, išgelbėdavo iš bėdos seną darbininką ir niekad neatsisakydavo padėti jaunam draugui.

Jonukas buvo vyriausias namuose ir vienintelis šeimos maitintojas. Motina, dar nesena moteris, jau negalėjo dirbti. Jos sveikata buvo pakirsta ne tik tai sunkaus, nepakeliamo darbo nuo pačios vaikystės—tai pas buožę, tai mieste kepykloje. Ją palaužė vargas, baisus vargas, iš kurio ji negalėjo išbristi visą gyvenimą. Ji atrodė kaip senelė, nors turėjo ne daugiau kaip 40 metų. Ji dažnai sirgdavo.

Praėjo ne daugiau kaip dešimt metų nuo to laiko, kai užmušė jos vyrą, Jonuko tėvą, bet ji saugojo savo atmintyje visas vyro kovos ir mirties smulkmenas.

Jonukas taip gerai žino visas tėvo žuvimo smulkmenas, kad jam dažnai atrodo lyg jis pats būtų buvęs tų 1919 metų įvykių dalyvis. Jonukas buvo iš viso aštuonerių metų, ir tėvas tada dirbo tame pačiame fabrike, kur dabar jis pats dirba. Gatvėse vyko mitingai ir demonstracijos. Viename tokių mitingų Jonukas buvo ir matė, kaip jo tėvas užlipo ant stalo ir kalbėjo į visą liaudį. Anksčiau jis niekad nebuvo matęs savo tėvo tokio. Namuose jis visada būdavo ramus, o čia tėvas pasikeitė, ir balsas jo pasidarė visai kitas. Ypatingai garsiai ir karštai tėvas pasakė: "Į kovą už laisvę, už Tarybų valdžią!"—ir šiuos žodžius Jonukas ypatingai gerai atsiminė.

Paskui atsitiko kažkas negero,—motina pradėjo labai nerimauti, tėvas keletą dienų neparėjo namo. Ir vieną kartą rytą, kai tėvas,

galų gale, sugrižo, atėjo jo, surišo jam rankas ir išvedė.

Daugiau Jonukas tėvo nematė.

—Galvojome, kad bus teismas,—pasakojo motina,—bet jokio teismo nebuvo. Nieko neteisė. Kitą dieną po arešto, anksti ryte, kai tik tai pradėjo švisti, atbėgo pas mane Pičiulio, tėvo draugo, taip pat areštuoto, žmona, įbėgo verkdamą ir raudodamą.

—Einam greičiau, veda juos, veda, greičiau.

—Mes išėjome į gatvę. Nieko, nė gyvos dvasios. Aš truputį nuraminau Pičiulio žmoną, ir mes greitai nuėjome paskui juos. Mes greitai juos pavijome, bet ėjome, kad mūsų nepastebėtų. Mes dar nežinojom, kur juos veda. Jų buvo ketvertas: tėvas, Pičiulis ir dar du—mokytojas, kaip paskiau pasakojo, ir valstietis. Aš jų nepažinojau. Jie ėjo po du. Jų rankos buvo užlaužtos atgal ir surištos viela. Prie gatvės pasisukimo man pasisekė pamatyti tėvo veidą. Jis buvo iškankintas. Plaukų sruoga su pridžiūvusiu krauju nusviro ant kaktos, jis dažnai papurtydavo galvą, kad ją atmestų, bet ji vėl krisdavo į tą pačią vietą. Jis ėjo tvirtu žingsniu, aukštai pakėlęs galvą. Juos išvedė už miesto.

Man atrodė, kad aš tuoj-tuoj parkrisiu ir negalėsiu eiti toliau. Pičiulio žmona pažiūrėjo į mane ir iš mano veido suprato, kas vyks ta. Ji pradėjo raudoti. Aš ėmiau ją raminti, ir tai mane pažadino iš to sustingimo, kuris mane buvo apėmęs. Tyliai, šnibiesiu raminau aš Pičiulienę, ir man atrodė, kad kažkas ramina ir mane.

Juos nuvedė į kitą ežero pusę. Mes pasislėpėme krūmuose. Ir to, ką aš pamačiau, sūneli, pakako, kad atsiminčiau visą gyvenimą. Jie sustojo netoli smėlėtos kalvelės. Mes galvojome, kad štai tuojau pasigirs šūviai, bet šūvių nebuvo. Pirmomis minutėmis vilties kibirkštėlė švystelėjo—nešauda, gal būt juos nuves atgal—bet jų nevedė. . . Man sunku tau papasakoti, kas buvo po to, bet tu privalai viską žinoti, tu privalai žinoti, kaip mirė tavo tėvas. . . Juos bandė įmesti į duobę gy-

vus. Jie priešinosi—juos mušė šautuvų buožėmis. Pasigirdo tėvo balsas:

—Šaudykite, bailiai, niekšai!

Jį partrenkė žemėn, jis vėl pasikėlė ir visu balsu sušuko: "Tegyvuoja Tarybų valdžia!" Aš ir dabar nežinau, kaip tai atsitiko: aš atbėgau iš krūmų ir ne savo balsu surikau:

—Žudikai! Žudikai!

Pičiulienė, kuri visą laiką veržėsi bėgti į ten, dabar stovėjo sustingusi. Ji siaubingomis, nejudančiomis akimis žiūrėjo pirmyn... šūvių taip ir nebuvo...

—Štai kaip mirė tavo tėvas, mano sūnau.

Fabriko darbininkai žinojo apie Jonuko tėvo žuvimą, bet stengėsi niekad su juo apie tai nekalbėti. Ir jis pats apie tai nekalbėjo. Bet kiekviena diena kažkuo primindavo jam tėvą: ir namas, ir motina, ir ežeras, ir kalnelis prie ežero.

Motina nežinojo, kad jis komjaunuolis. Tikriau, ji apsimetė, kad nežino. Jis nesiryžo jai pasakyti, nes nenorėjo, kad ji gyventų nerime,—ir taip jai buvo sunku. Motina matė, kad jis kai kada ateina vėlai, kad kažką slepia ant aukšto, po grindimis, bet stengėsi to nepastebėti. Ji suprato, kad jis bijosi dėl jos, nenori, kad ji kentėtų, ir ji norėjo jam palengvinti — tegu galvoja, kad aš nežinau, jam lengviau bus, mažiau jaudinsis. Bet ji vistiek bijodavo dėl jo, vistiek nesumerkdavo akių, kol jis pareidavo, ir tik tada, kai jis pareidavo, jai pasidarydavo gera ir lengva. Išgirdusi jo žingsnius, ji "užsnūsdavo" ir tik rytą klausdavo jį:

—Tu vakar vėlai parėjai? Aš labai anksti atsiguliau, pavargau.

Tą naktį jis išpėjo motiną:

—Aš pareisiu vėlai, o gal būt, rytą, tai tu manęs nelauk. Aš eisiu pas draugą į vardines.

Ji pabalo, pradėjo taisyti skarelę ant galvos, pažiūrėjo jam į akis ir norėjo sakyti: "Būk atsargus, Jonuk," bet tik ištarė:

—Pareik anksčiau, juk rytoj darbas, ne sekmadienis.

Jonukas priėjo prie motinos, pataisė jai skarelę ir pabučiavo ją.

—Nieko, mama, pasistengsiu pareiti anksčiau, tu tik nesirūpink. O rytoj nedirbs.

Jis apsilvilko savo smarkiai nunešiotą apsiaustą ir išėjo. Jis norėjo dar kartą pabu-

čiuoti motiną, bet nesiryžo—perdaug bus suprantama, kad atsisveikina. Jis tik linksmai tarė: "Na, mama, cinų linksmintis!"

Buvo vėl naktis. Paskutinė balandžio naktis. Jonukas nepastebimai įslinko į fabriką, prasmuko pro knarkiantį sargą ir nuėjo prie kylančio į tamsų dangų fabriko kamino. Jis prisiglaudė prie šaltų plytų, pasislėpė ir klausėsi. Buvo visai tylu. Jis nusprendė laukti aušros. Juk, jeigu padaryti dabar, tai žmonės nieko nepamatys, o šnipai, kurie zuja po miestą, gali pamatyti ir dar nakčia nuimti. Tada viskas veltui. Ne, jis geriau palauks.

Ir jis laukė kol prašvis. Tai buvo kankinamai sunku ir ilgu. Jam buvo šalta, bet jis stovėjo nejudėdamas, klausydamasis kiekvieno sušlamėjimo.

Galų gale atėjo laikas. Dar buvo tamsu, bet štai—tuojau turi išsisklaidyti nakties migla. Pasirodo pirmieji vos pastebimi švintančios pavasario dienos blykstelėjimai.

Jonukas atsisegiojo pal tą ir pradėjo kopti siaurų geležinių kamino kopėčių skersiniais. Iš pradžių jis lipo gana greitai—trumpu laiku jis suskaičiavo daugiau kaip 30 skersinių, bet kuo aukščiau jis lipo, tuo darėsi sunkiau ir sunkiau.

Jam pasidarė karšta, rankos ir kojos vis labiau atsisakė judėti. Jis pajuto visame kūne baisų nuovargį, ir jam pradėjo rodytis, kad jis niekad nepasieks viršaus, o greitai nukris žemyn. O juk tai tik pradžia. Nuo šios minties jis dar daugiau pavargdavo, bet vistiek kilo į viršų. Kai jis užlipo maždaug iki pusės, jis pamatė tolumoje, rytuose pirmąsias švintančio ryto prošvaistes. Vadinas, reikia skubėti. Bet skubėti jis negalėjo. Jis pažiūrėjo žemyn ir jam pasirodė, kad jis suspaš drauge su kopėčiomis ir kaminu ir kad viskas tuoj grius kartu su juo. Ir jis nutarė neskubėti. Iškišęs ranką pro skersinį, jis dšiniąja ranka prisirišo prie to paties skersinio. Jis truputį atsigavo, rankos jau nejautė tokio stipraus įtempimo, bet kojoms beveik nepalengvėjo. Jis pastovėjo taip ne daugiau kaip minutę, bet jam pasirodė, kad jis per daug delsia. Jis atsirišo ir pradėjo lipti toliau. Jam reikėjo padėti daug pastangų, kad nepažvelgtų žemyn. Jis žinojo—atsitraukimo nėra, jis žūt būt tai pasieks. Juk dar tru-

putėlį, mažą truputėlį ir jis jau ten, taip, taip . . . Tik pakentėk, truputį, Jonuk. Pakentėk, užtat pamatysi . . . Ir staiga kažkas atitrūko ir nulėkė žemyn. Tai buvo Jonukui taip nelaukta, kad jis niekaip negalėjo suprasti, kas atitrūko ir kas lekia žemyn. Jis juk laikosi. Pasirodo, vėjas nutraukė nuo jo galvos kepurę. Jonukas su palengvėjimu atsiduso.

Bet kai jis iš naujo pažvelgė į viršų ir pamatė paskutiniuosius dešimt-penkiolika skersinių, vėl pagalvojo, kad iki viršaus neįlips. Lygiai kaip sunkiame sapne, kai kankinamai norisi bėgti, o kojos lyg švino pripiltos, taip ir Jonukas dabar jaučia nuovargį. Jam pradėjo rodytis, kad baimė jam atima jėgas, ir jis išsigando šios minties. Ir, kad įrodytų sau pačiam, kad jis nesibijo, jis ėmė greičiau kopti aukštyną.

Ir štai jis stovėjo pačioje viršūnėje, vėl prisirišo diržui, truputį pailsėjo. Tolumoje matėsi ežeras . . . ir jam pasirodė, kad jis mato ir kalnelį prie to ežero . . .

Tolimame akiratyje Gegužės Pirmosios

dienos baltuojanti juosta darėsi vis ryškesnė. Jonukas ištraukė vėliavą, pririšo prie geležinių kopėčių viršūnės vieną galą, po to kitą ir paleido vėliavą iš rankų. Lengvas pavasario ryto vėjelis pačiupo ją, ji išsiskleidė, išsilygino ir pradėjo plevėsuoti viršum jo galvos.

Kai Jonukas išspruko iš fabriko kiemo, jau buvo šviesu. Jis greitai ėjo gatvėmis ir kas minutę dairėsi. Kažkodėl jis būgštavo, kad vėliavos nebus matyti, bet ji matėsi labai gerai. Jis bėgo namo.

—Einam, mama, einam, pamatysi!—

—Kas atsitiko, kas atsitiko? — klausinėjo motina patenkinta, kad mato sūnų.

Pagaliau ji išėjo su juo į gatvę. Jonukas nuvedė motiną iki aikštės, iš kur buvo labai gerai matyti fabriko kaminas.

—Mano sūnau, sūneli,—tik ištarė motina ir prispaudė jį prie savo krūtinės. Einam namo, einam.

—Einam,—patenkintas atsakė Jonukas. Ir jie nuėjo. O gegužės tekančios saulės pirmieji spinduliai nušvietė iškilmingai plevėsujančią viršum miesto raudoną vėliavą.

LIETUVA FAKTAIS IR SKAIČIAIS

VILNIUS. — Per paskutiniuosius dvejus metus Lietuvoje dideli laimėjimai pasiekti vystant visuomeninę gyvulininkystę. 1950 metų planas įvykdytas taip: galvijų — 116.6 procento, tame tarpe karvių — 103.9 procento; avių — 174.8 procento; arklių — 103.7 procento ir t. t. Visuomeninės galvijų bandos per tą laiką kolūkiuose išaugo du kartus, kiaulių — 2.2 karto, avių — 1.7 karto, paukščių — 2.7 karto.

★

Nutarime "Dėl priemonių Lietuvos TSR žemės ūkiui toliau vystyti" ryškiai atspindi didžiulę pagalbą, kurią vyriausybė teikia respublikos kolūkiams vystant gyvulininkystę. Artimiausiais metais respublikoje bus įsteigta keturi veislynai, naujai sukurtas platus inkubatorinių paukštininkystės stočių tinklas. Pašarinių kultūrų pasėlių plotai kolūkiuose padidės iki 674 tūkstančių hektarų, žymiai pakils jų derlingumas. Plataus masto melioracijos darbai įgalins pakelti natūrali-

nių šienaujamy plotų bei ganyklų derlingumą.

★

Milžiniški Lietuvos darbo žmonių pasiekimai švietimo ir kultūros srityse. Tarybų valdžios metais respublikoje vidurinių mokyklų skaičius padidėjo 3 kartus, o moksleivių jose — penkis kartus.

1950—1951 mokslo metais respublikoje veikia 2,672 pradinės mokyklos, 702 septynmetės mokyklos ir 134 mokyklos suaugusiems. Šiais mokslo metais visose respublikos mokyklose mokosi apie 500,000 žmonių.

★

Respublikoje sukurtas didžiulis įvairių kultūros-švietimo įstaigų tinklas. Masinių bibliotekų tinklas 1950 metais padidėjo 40 procentų palyginti su 1949 metais. Nuolatinių skaitytojų skaičius išaugo iki 200 tūkstančių. Naujai įsteigta 3,000 kilnojamyjų bibliotekėlių, kurios aprūpina knygomis kolūkius, MTS ir tarybinius ūkius. Respubliko-

je šiuo metu veikia 3,140 klubų-skaityklų, 114 kultūros namų, 32 kultūros ir poilsio parkai, dešimtys muziejų.

★

Auga ir klesti Lietuvos spauda. Knyga dabar pasiekia plačiausias darbo žmonių mases.

1945—1950 metais respublikoje išleista 3,854 pavadinimų knygų 35,661,000 egzempliorių tirazu. Vien 1950 metais išleista 1,095 pavadinimų knygų 8,316,130 egz. tiražu palyginti su 223 pavadinimų knygomis ir 3,242,250 egz. tiražu pirmaisiais pokario metais.

★

Sparčiais tempais vystosi lietuviška muzika. Didelį darbą atliko Lietuvos Valstybinė filharmonija. Pokariniais metais filharmonijoje surengta apie 100 simfoninių koncertų, kuriuose buvo atlikta daug lietuviškos tarybinės muzikos kūrinų.

Lietuviška muzika išaugo ir praturtėjo naujais vertingais kūriniais. Galingai skamba plačiose darbo žmonių masėse gražiausios dainos, išreiškiančios kilnius liaudies jausmus ir mintis.

★

Lietuvos pramonės produkcijos 1950 metų planas įvykdytas 105.5 procento. Žymiai viršijo planą stambiosios respublikos įmonės, kaip odos-avalynės kombinatas "Elnias", tekstilės fabrikas "Drobė", Kauno mėsos kombinatas, Marytės Melnikaitės vardo konditerijos fabrikas ir daug kitų.

★

Praeitų metų respublikos bendroji pramonės produkcija 26 procentais viršijo 1949 metų bendrąją pramonės produkciją, o per paskutiniuosius 4 metus bendrosios pramonės produkcija padidėjo daugiau kaip 3.3 karto. Jau 1949 metų ketvirtajame ketvirtyje Lietuvos pramonė pasiekė vidutinišką mėnesinį bendrosios pramonės produkcijos lygį, penkmečio planu numatytą 1950 metams.

★

Statybinių medžiagų ministerijos įmonės praeitais metais davė 4.5 karto daugiau produkcijos, negu 1946 metais. Per tą patį laiką darbininkų skaičius jose išaugo apie 2 kartus, o darbo našumas pakilo 2.5 karto.

Plytų gamyba per 4 metus padidėjo beveik 6.5 karto, stiklo — 1.4 karto, čerpių — 3.5 karto, kalkių — 2 kartus, ritininės medžiagos stogams dengti — 10 kartų. Respublikoje, buržuazijai valdant, visiškai nebuvo gaminamas statybinis gipsas. Jo gamyba išvystyta tik tarybų valdžios metais.

★

Pokarinio penkmečio metais žymiai išsiplėtė pramonės produkcijos asortimentas ir kelis kartus padidėjo jos kiekis.

★

Durpių iškasimas per paskutiniuosius 4 metus padidėjo daugiau kaip 2 kartus. Popieriaus gamyba per tą patį laiką padidėjo net 8.5 karto, degtukų — 3.5, kojinių — 11.3 karto ir avalynės — 7.9 karto.

★

Socialistinis lenktyniavimas įmonėse tapo masiniu.

Praeitų metų spalio—gruodžio mėnesiais Lengvosios pramonės ministerijos įmonėse beveik 52.8 procento darbininkų buvo stachanovininkų ir spartuolių, žuvies pramonės įmonėse — 50 procentų, maisto pramonės įmonėse — 45 procentai stachanovininkų ir monėse — 45 procentai stachanovininkų ir spartuolių.

★

Daugiau kaip 90 procentų valstiečių ūkių susijungė į kolūkius. Respublika įvykdė ir viršijo 1950 metų valstybinį grūdų, pieno, kiaušinių bei vilnos paruošų planą.

★

Dabar respublikoje yra 113 Mašinų-Traktorių Stočių. Dėka broliškų respublikų gauto didelio kiekio žemės ūkio technikos, MTS traktorių parkas praeitais metais padidėjo palyginti su 1949 metais.

Praėjusiais metais MTS įdirbo 5 kartus daugiau kolūkinį dirvų, negu 1948 metais.

Lietuvos vyriausybės nutarimu artimiausiais metais respublikoje bus dar 30 naujų MTS, toliau išaugs traktorių parkas. Vien šiemet žemės ūkio įstaigos ir organizacijos, neskaitant tarybinių ūkių, gaus 1,576 traktorius, 420 savaeigių grūdų kombainų, 55 runkelių kombainus, 300 linų rovimo mašinų ir daugybę kitų mašinų bei įrengimų.

(Pabaiga 67-tam puslapyje)

MENAS, GROŽIS, DAILĖ MŪSŲ GYVENIME

JONAS KAŠKAITIS

(Tąsą iš 1-mo num.)

IX. KAIP PAMYLETI POEZIJĄ?

Beveik visi mes mylime *dainą*. Mėgstame klausyt dainas, kartais ir patys bet kada ką niuniuojame, pusbalsiai raliuojame. Kiti ir viešai dainuoja, pavieniui, duetais, choruose.

Daina—gyva poezijos šaka. Daugelis poezijos eilėraščių pavirto daina. Mes mėgstame ir tokias dainas. Vis tai poetų, liaudies poetų kūriniai, kuriems priderinta muzika ir gaida.

Girdėt ir klausyt dainą mes mėgstame. Skaityt dainą — jau netaip. O *skaityt šiaip sau poeziją, eilėraščių* daugelis iš mūsų neperlabiausiai mėgsta. Yra daugybė net ir tokių, kurie eilėraščius apleidžia, visai neskaityt. Sunkiau jiems apčiuopt ir pagaut eilėraščio prasmę, turinį; sunkiau susivokt su ritmais, rimais, eilių muzika. O čia laiko maža. Reikalų tų visokių — ir svarbių ir visai menkų, darbų, pareigų — susidaro kas diena. Laisvalaikio, poilsio nedaug telieka. Jaučiamės dažnai nuvargę, nusivarę, be jėgų, be energijos, be noro. Norisi pavalgyt, pasilsėt—ir sau mūksot kur, namie, o gal ir kokiam klube, smuklėj.

Daugelis mūsų nemokame ir nenorime dorai, gražiai, *kultūringai praleist bent dalį savo laisvalaikio*: nueit geran teatran, operon, muziejun, į koncertą, į paskaitas, prakalbas. Turime ir knygų ir žurnalų ir laikraščių, bet skaityt netaip jau labai mėgstame, ypač poezijos, eilėraščių.

O tai negerai. Poezija tai kaip ir daina, kaip ir muzika. Net ir dar daugiau. Tai literatūra, grožinė literatūra, pati aukštoji jos forma. Ir ji, poezija, netaip jau sunki įkūst ir suprast. Reikia tik nusistatymo, noro, valios ir — laiko. Reikia geros saviįautos, geros nuotaikos.

Kad galėtume pamėgti poeziją, džiaugtis eilėraščiais ir juos dorai įvertinti, privalome turēt *laisvą protą, gerą nuotaiką* — ir truputį *laisvo laiko*. Tai ir visa kas.

Pavartykite "šviesos" senus numerius. Ra-

dote eilėraščių ir skaitykite, susitelkusiai, be sutrukdymų. Dar karta ir dar kartą perskaitykite. Apmatykite tūlas vietas. Ir jūs pamatysite, kad jūs supratote ir prasmę, turinį ir net eilėraščio formą. Po truputį išmoksitė vis greičiau suprast ir pilniau įsisavint eilėraščio idėją ir pramę.

Skaitykite kitą, trečią eilėraščių. Irgi įdėmiai, susitelkusiai, be išsiblaškimų. Laikykite mintis sukauptas ant eilėraščio.

Ne kiekvienas eilėraštis jums vienodai patiks, taip kaip ir daina ar apysaka. Tai natūralu, tai paprasta.

Bet, dažniau skaitydami eilėraščius, jūs palaipsniui išvystysitė savo grožinius pojūčius, savo meninį potraukį, savo poetinius pomėgius. *Išmoksitė kritiškai įkainuot ir įvertint tų ir kitų eilėraščių*. Išmoksitė net ir *deklamuot*. Ne būtinai mintinai, iš atminties, bet kad ir iš rašto, iš knygos ar žurnalo. Tik deklamuot prasmingai, su jausmu, su gyva, natūrališka išraiška ir ištarimu—dikcija.

Bendrai — dažniau ir daugiau skaitykite. Nelaikykite savo knygų, ramiai padžiautų ant lentynos. Negaišinkite to savo brangaus laiko veltui. Kad ir trumpą savo laisvalaikio valandėlę sunaudokite arba visai poilsui, poguliui—arba kokiam *naudingam darbui*.

Yra tiek ir tiek naudingų pramogų, kur galite *kultūringai praleist valandą, kitą*, — taip kad paskui nesigalėtumėt gaisę be naudos, be reikalo.

X. TEATRINIS MENAS

Nueikite teatran. Bet pirma to suplanuokite, kur ir kaip. Įslinkti netiksliai bet kur, kur jūsų akį pagauna koks prašmatnus skelbimas ar kutnus paveikslas, labai neprotinga.

Sakysim, jau iš anksto jums rūpi koks teatras, koks sceninis pastatymas, spektaklis.

Gal jūsų mieste kokia teatrinė grupė mokosi kokį teatrinį vaidinimą. Gal kur iš toliau atvažiuoja pagastroliuot aktoriai, kad ir mėgėjai aktoriai. Na, ir nueikite, pasižiūrėkite, pasiklausykite.

Kai man, tai tokie *mėgėjiški teatrai* dažnai labiau patinka, negu kai kurie profesiniai spektakliai. Mūsiškiai vaidintojai vis dažniausia pasirenka ką tokio vertingo, mūsų publikai naudingo, pamokinančio. Jie taip labai nežiūri pasipiniravimo, kaip anie profesiniai biznieriškieji pramogų tūzai.

Prieš eisiant teatran, gerai yra susipažint bent kiek su statomuoju kūrinium, perskaityt ką apie tai. Tai lengviau bus įsisavint patį vaidinimą, jo esmę, jo idėją.

Ar tai bus rimta drama, ar linksma komedija, ar kokia muzikinė pjesė, ar operetė, ar šiaip sau koncertas, vis bus kuo pasigėrėt, *jei tik būsime gerai nusiteikę, neprivargę, primblūs jausminiai ir protiškai*. Bus ir publikai naudos, bus ir vaidintojams paspirtis ir padėsinimas ir paguoda.

Daug kas nė nepamąsto, *kiek pasišventimo, kiek laiko, energijos ir pajėgumų padeda mūsiškiai teatrininkai*, gastroliuodami kokį pastatymą. Kol jie susimoko savo roles, repetuoja, pratimus daro, grimuojasi, pritaiko teatrinčius rūbus, scenerijas.

Tai bent parodykime, kad mes įvertiname jų pastangas, kad esame už tai dėkingi, kad mums patiko jų vaidinimas, šokiai, daina.

Esti, žinoma, neblogų ir komercinių teatrų, su profesiniais aktoriais bei dainininkais, šokėjais. Bet čia reikia labai apsižiūrėt ir apsisvarstyt iš anksto. Pasirinkite sau ko tokio, kad paskui nesigailėtumėt kvailai laiką praleidę, pinigus išmetę kokiais klastingai propagandai prieš jūsų reikalus.

Kiekvienas stambesnis pastatymas vis jau turi ir kokį *idėjinį pagrindą, kokį pamokymą, pranešimą*. Esti, žinoma, daugybė tuščių, kvailų balabaikų, be prasmės, be idėjos, be grožinio skonio. Tokio šlamšto pilni visi pakraščiai. Bruka jį jums gerklėn ir radijas ir televizija ir visokie teatrai. Išgiria, išbūnija, išreklamuoja, kad tik pasipelnyt, kad biznio padaryt ir dar jums sąmonę sugadint.

XI. RADIJAS

Užsiminėm *radiją*, tai staptelėkime ties radiju. Retas kas neturi kokio radijo aparatuoko. Radijo priimtuvai duoda naudos, duoda ir žalos.

Komercinė radijo stotys kokčiai pilnos visokių skelbimų, nuo kurių jums ir ausys kurst ir pyktis ima pagaliaus.

Bet tai dar būtų pusė bėdos. Dar labiau įsipyksta ir nusibosta visi tie kliursėjimai, mauksėjimai, ligotos katės hlicvimai, visi tie šniaukrojimai, raliavimai, niuniavimai be prasmės, be ritmo, be rimo, visa ta džiazinė *kakofonija*, kuri jums gadina visą jūsų meninį pojūtį, jūsų grožinį mėgimą, gadina net vidurių veikimą, nervus ir poilsį.

Prorečiais užėini ir labai naudingų, įdomių dalykų tūlose radijo stotyse. Esti mokslinių pranešimų, svarstymų, diskusijų. Esti ir gerų koncertinių programų, rekorduotos plokštelių muzikos, dainų, operinių arijų, net ir ištisinių operų transliavimų. Čia ir yra didžiulė radijo vertė. *Per rinktines radijo programą mes įsisaviname, kas mums labiau patinka*. Pakartojamai girdėdami ta ar kitą operą, simfoniją, rapsodiją ar taip kokį muzikinį žanrą, mes jį pamėgstame, net mintinai išmokstame jo motyvą, gaidą, visus niansus.

Išmokstame atsimint kompozitorių vardus, jų stambiuosius kūrinius ir įgauname kritinį, sveiką muzikinį skonį, grožinį pojūtį. Daug ką galime išmokti ir apie tūlas operas. Ir kai paskui kada pasitaiko proga būt tikriname teatre, koncertinėje bei operinėje salėje, mum jau lengviau susiorientuot ir įgaut tikro *estetinio, grožinio pasitenkinimo*.

Manau, bet kokiam mieste galima susimedžiot vieną kitą radijo stotį, kuri patiekia gerą muziką, iš plokštelių arba tiesiog iš gyvo šaltinio.

Niujorko apygardose yra pora gerų radijo stočių, kurios bet kada patiekia vis geresnės rūšies muzikinės programos. Radijo stotis WNYC (Niujorko miesto stotis), 830 kc. (kilociklių) ir (Niujork Taims stotis) WQXR, 1560 kc., pavyzdžiui.

Tam tikrais pusvalandžiais esti geros muzikos ir kitose radijo stotyse. Reikia tik pasukaliot rodiklį, kad užtikus.

Su *televizija*, kol kas, vertingų muzikinių programų atžvilgių, dalykai nelabai kokie. Paprasti radijo priimtuvai ir viktrolos bei patefonai plokštelėms grot tebėra patogiausi.

XII. OPERA

Kalbėdami apie teatrus, spektaklius, scenos pastatymus ir koncertus, negalime nepaminėt *operos*.

Grožiniu atžvilgiu *opera užima aukščiausiąją vietą teatrinio meno pavaizdavimuose*.

Opera — tai kas tai tokio žavingo, pilnutinio, perimančio tavo jausmus, visą tavo esybę. *Operoj bent kelių meno sričių mūzos* sueina krūvon pasirodyt ant vieno pastolio. Ir visos jos sutartinai veikia tavo akį, ausį, širdį, protą—visą tavo esybę.

Teatrine prasme—opera, savo turiniu, gali būt drama, komedija, tragedija. Operos aktorai vaidina, kaip ir šiaip teatriniam pastatyme. Tik jie nekalba, bet dainuoja. Dainuodami, jie dar išpūdingiau vaidina savo vaidmenius. Ir jų dainavimą visur paryškina ir palydi didinga orkestrinė muzika.

Scenerijos, sceniniai efektai, teatriniai operos dainininkų rūbai pilnutiniai nusineša tave meno pasaulin — ir tu gyveni trejetą, ketvertą valandų toj užburtoj, visą tave perimančioj atmosferoj.

Efektą dar labiau pagilina operos chorai, kurie ir dainuoja ir vaidina ir šoka. Visa tai pritinkamuose kostiumuose ir grime. Visi aliai vieno operos choristai yra ir artistai, nugrimiruoti, apsirėdę, balsingi, išmuštruoti dainininkai aktorai.

Daugybėj operų yra šokiai, baletas. Visi baletistai irgi pilnutiniai nugrimiruoti, su teatriniais parėdais, kaip tik kur reikia. Patys savaime operinių baletų išstojimai yra kas tai tokio subtilaus. Pačios aukščiausiosios rūšies šokiai, interpretuojamieji šokiai, savaime didina operos prasmę, didina jos išpūdį. Baletiniai kostiumai, grimai, *choreografija*—visa kas muša į tą patį grožinį tašką.

O tos dekoracijos, sceniniai vaizdai! Liko jie tave visą sužavėtą. Yra tai ypatinga *vaizduojamojo meno* sritis. Čia ir tapyba ir akvarėlė ir braižyba. Čia ir skulptūra ir keramika ir taikomoji dailė turi sau atitinkamos vietos. Jau neminint architektūros, kaipo dekoracijų dalies.

Visus tuos sceninius efektus ryškina ir kontroliuoja operinė iluminacija, atitinkamo stiprumo spalvingos šviesos. Tai irgi savo rūšies menas—ta paini šviesų kontrolės technika.

Savaime suprantama, daina, operinės arijos yra ant *poezijos pagrindo*. Beveik visos operos yra eilėraščiai. Operų knygelės—libretai—vis tai eilėraščiai, poėmos.

Operiniai libretai dažniausia esti parašyti operai pagal kokią apysaką ar romaną. Žiū-

rėdami ir klausydami operos, mes stebim gyvus praeities epizodus, lyg kad praeities realybė daiktiškai ir aktualiai atgimtų ir vėl gyventų operinėse scenose.

Operų dainininkai aktorai, žinoma, yra aukštai lavinti artistai, apdovanoti meniniais gabumais. Ir kiekvienas jų padeda interpretuoti tą ar kitą operinį dalyką. Padarytasai operos išpūdis, visi tie gyvi vaizdai, lydimi spalvingos muzikos, dainų, arijų, dekoracijų egzotikos, pasilieka gyvai atmušti ir užrekorduoti tavo sąmonėj ir vaizduotėj, — daug gyviau ir pastoviau, nekad būtum perskaitęs knygą ar atsilankęs į muziejų, arba į pilną kiną bei šiaip dramatinį teatrą.

Opera taip giliai visą tave perima ir sužavi savo *daugmeningu grožiu*, kad ji tau nenusibosta, vobija tave, traukia dažniau ją gėrėtis.

Šiaip kokie teatriniai pavaizdavimai — filmai, koncertai, teatrai — retai kada taip tave paveikia, kad tau norėtus tą patį dalyką antrą kartą pamatyt. Kitaip su opera. Traukia tave kad ir tą pačią operą vėl ir vėl girdėt ir regėt ir stebėtis. Ir kiekvieną kartą įgauni truputį skirtingą išpūdį. Tai pareina nuo skirtingų dainininkų *individinio talento ir istrionikos*, nuo patobulintų scenerijų, dekoracijų, kostiumų, orkestro—na, ir nuo tavo pačio *nuotaikos ir savijautos*.

Kai jauties sau ramutis, sveikas ir gyvas, neprivargęs, nesurūgęs,—*kai tau protas primblus ir vaizduotės veidrodis švarus*, ta pati opera visai kitaip tave veikia, negu kada ją stebi visas išsemtas, priplūktas ir atbukintas, suglumęs.

Tą patį, žinoma, reikia pasakyt apie bet kokią meno šaką, bus tai opera, ar teatras, kinas, dailės muziejus, koncertas, poezija, apysaka, romanas, arba kad ir kasdienis dienraštis, jo grožinis skyrius. Visa tam reikia *laisvo laiko, laisvo proto, laisvos vaizduotės ir vaiskios, laisvos savijutos*, kad tavęs netramdytų kokie fiziniai ar dvasiniai negalumai, kokie netikę kompleksai, sąjūdžiai, emocijos.

Kad ir ne visa kas tau skaisčiai užsukta ir nustatyta, vis vieną opera tau ką gera padarys bet kada. Visiška aplinkos permaina pati savaime daro gerą įtaką. Staiga atsiradęs "kitam pasauly," toj žavingoj operos atmosferoj, pajunti kitaip. Ir nors tu būtum sujauktas

ir nuvargęs, opera žymiai padės tau prablai-vyt ir pragaidrint ir nuotaiką ir viską. Vis viena tu kai ką sugebėsi įsisavint iš operos. Tu ją pamėgsi ir norėsi dažniau ją gėrėtis. Paskui tu apie operą svajosi ir lauksi vėl sva-jingai progos ją pasigėrėt, suliaunėt ir atsigai-vint jos stebėtinąj grožinį atmosferoj.

Tokia jau *prakilni, kultūrinanti meno sa-vybė*, žinoma, jei menas "geros" krypties, jei jis daiktiškas, realus, o ne kokia tuščia ato-trauka.

Kaip ten bebūtų, menas juk dalis mūsų gy-venimo. Tai menas ir privalo būt gyvenimiš-kas. Jis padeda mum gyvent pilnesnį, gra-žesnį, laimingesnį gyvenimą. Padeda gyvent ir kovot dėl geresnio, žmoniškesnio, kultūrin-gesnio gyvenimo.

Menas veikia mūsų pojūčius, organizuoja mūsų jausmus, gilina mūsų sąmonės horizon-tus. Menas nėra vien tik kokio maloni pra-moga arba tik koks pajvairinimas. Menas yra dar ir koks nors *idėjinis pranešimas* ir pamoka, kaip kas buvo ir kaip turėtų būt.

Menas — kaip ir kokio gyvenimo mokykla. Menas, tarp kitko, pamoko ir gyvent, pilnai, žmoniškai, vertingai. Menas, aktualus, realus, tikroviškas menas, eina ranka rankon su mū-sų gyvenimu. Sustiprina mus dvasiniai, pa-drąsina, paguodžia, paragina vertingai gy-vent, krutėt ir kovot pažangos keliais.

XIII. ISTORINIAI LITERATŪROS POLINKIAI

klasicizmas, viduramžių merdėjimas, renesan-sas, pseudoklasicizmas, sentimentalizmas, ro-mantizmas, dialektinis materializmas

Imkime grožinę literatūrą. Antikinė seno-vės literatūra yra žinoma, kaip *klasikinė li-teratūra*, senovės klasikų literatūra. Pats se-niausias ir pats įstabiausias klasikas yra Ho-meras, kurs yra tėvas klasikinės literatūros. *Homerą pasauliui paliko du didingus epinius kūrinis "Ilijadą" ir "Odisėją."* Tai gyvas stebūklas. Poezijos kūriniai, eilėraščiai, pa-rašyti keletą šimtų metų, beveik tūkstantį me-tų prieš mūsų metaskaičius, prieš Kristaus gi-mimą. Ir parašyti taip aukštai poetingai, kad iš jų semiasi "įkvėpimo" ir mokosi net ir šių dienų poetai.

Kiekvienas supratingas žmogus, kurs mėgs-ta meną, būtinai privalo pastudijuot puikų,

išsamų *Dr. Antano Petrikos traktatą "Home-ro Ilijada ir Odisėja,"* kurs tilpo 1949 metų No. 1, 2 ir 3 "Šviesos" žurnalo.

Paskui didįjį antikinį graikų klasiką Ho-merą eina graikai Sofoklas, Eschilas, Aristi-das, Euripidas, pasakėčių poetas Ėzopas (Ai-zopas), Aristofanas. Truputį paskiau pra-sidėjo ir lotynų klasikinė literatūra senovės Romos imperijoje. Keletą dešimtmečių prieš Kristaus gimimą buvo didelis suklestėjimas lotyniškųjų klasikų. Virgilijus, Ovidijus, Ho-racijus, Ciceronas, Cezaris buvo įžymiausieji anų laikų klasikai.

Antikinių klasikų literatūroj, taip graikų, taip lotynų, pilna buvo visokių jų mitologijos dievų ir deivių ir pusdievių, milžinų, titanų, kurie būk imdavę dalyvumą žmonių gyvenime.

Bet tai nevisa. Stebėtinai laki klasikų vaiz-duotė, visokių poetinių formų, žodžių ir sa-kinių šedevrai, graži figūrinė kalba, žmoniškų pojūčių, sąjūdžių, emocijų ir motyvų pa-vaizdavimai, gamtos poreiškių ir žmonių ir jų herojų gyvenimo ir kovų aprašymai: visa tai gausiai dabina klasikų raštus, ir netik senovi-nių klasikų, bet ir bet kokių vėlesnių klasikų raštus.

Klasikinės literatūros pakrypimas tęsėsi šimtmečiais, netik antikinėj Graikijoje ir Ro-mos imperijoje, bet ir Egipte, Asirijoje, Babilo-nijoje, Kinijoje, Indijoje, Persijoje, kur tik kles-tėjo anų laikų civilizacija.

Kai užėjo *juodųjų Viduramžių* era, kai įsi-siūbavo popiežių galybė ir katalikų bažnyčios dogmatizmas, nusčiuovo bet kokio pažanga. Be krašto, be galo siautėjo organizuoti obskuran-tai, ragangaudžiai, indulgencijų bei atlaidų pravedėjai. Šėlo juodoji inkvizicija, pleškėjo laužai. Liepsnos ryjo netik kad "raganas," bet ir mokslo vyrus. Tas baisus siaubas tę-sėsi keliolika šimtmečių. Prasadėjo penktam amžiui, kol pasiekė čiukuro dešimtam amžiui ir atšiauriai ir atkakliai viešpatavo iki 15 šimtmečio.

Viduramžių era — chaoso era. Užgulusi ant senosios klasikinės civilizacijos griuvė-sių, ji troškino pasaulį beveik tūkstantį metų. Vietoj Romos imperijos vergijos išgalėjo fe-odalizmas, baudžiava. Šėlo mongolų, teutonų hunų, vandalų barbariški antpuoliai. Kėlė galvas fanatiški mahometonai, islamas. Siau-

tėjo kryžiaus karai, savivaliavo organizuotos riterių bandos . . .

Kur nekur prasimušdavo koks menininkas, tapytojas ar poetas, bet ir jie turėjo tarnauti bažnyčios galiūnams. Architektai ir meistrai statė bažnyčias; tapytojai, skulptoriai dabino jų sienas ir lubas šventųjų paveikslais, statulomis, kryžių kryžiais. Rašytojai ir poetai (Dantė, Miltonas, Taso) giedojo rojaus grožybes ir pragaro baisybes, tarnavo vis tai pačiai bažnyčiai.

Galiausiai, apie 15 šimtmetį pradėjo atsirasti protestantų ir reformatorių, kurie drįso kritikuoti popiežius ir katalikų bažnyčios dogmas. Iš lengvo ėmė reikštis ir šiaip laisvėnė mintis, prieš bažnyčią, prieš didžturčiu ir karaliu valdžią, prieš feodalizmą, prieš baudžiavą.

Dar šimtmetis, kitas—ir suklestėjo *renesansas*, mokslo ir meno atgimimas. Voltėro, Ruso, Prancūzijos enciklopedistų Didro ir kitų moksliniai ir filosofiniai raštai paragino ir kitų šalių rašytojus imti jų pavyzdį. Renesansas padarė savo įtaką visose meno šakose.

Palaiptu būdu ėmė vystytis literatūroje *pseudoklasicizmas*, antikinių klasikų pamėgdžiojimas, su jų dievais, deivėmis, pusdieviais, titanais, milžinais, didvyriais, kurių būdavo apstu poezijoje ir prozoje. Pseudoklasicizmo kryptis pasireiškė tapyboje, skulptūroje, architektūroje ir kitose meno srityse, apie 17, 18 šimtmetį.

Iš lengvo pseudoklasicizmas užleido savo vietą *sentimentalizmui* — perdėtam, dažnai dirbtiniam jautrumui grožinėje literatūroje. Herojai verkšleno, minkštaširdiškai liūdėjo, kentėjo, skandinosi kūdroje, kai juos apgavo arba nuskriaudė koks įžulus niekšas. Sentimentalizmo pakraipa tęsėsi iki 19 šimtmečio pradžios.

Paskui vietą užėmė *romantizmas*, kurs turi daug vietos literatūroje net ir po šiai dienai. Viktoras Hugo, Aleksandras Diuma, Emilis Zola, Rolanas Romėnas, Aleksandras Puškinas, Mykolas Lermontovas, Nikolajus Gogolis, Levas Tolstojus, Feodoras Dostojevskis, Ivanas Turgenevas, Maksimas Gorkis, Džordžis Baironas; Čarlis Dikensas, Valteris Skotas, Fenimoras Kuperas, Fridrichas Šileris, Johanas Gėtė, Adomas Mickevičius, Henrikas Sienkevičius ir daugybė kitų įžymių rašytojų ir

poetų buvo romantikai, su polinkiais į realizmą ir materializmą.

Romantizmas, žinoma, žymus buvo ir tapyboje, architektūroje, skulptūroje, muzikoje, šokiuose ir kitose meno šakose.

Tokie muzikos galiūnai, kaip Michailas Glinka, Aleksandras Borodinas, M. Musorgskis, N. Rimskis-Korsakovas, P. Čaikovskis, A. Rubinšteinas, N. Ipolitovas-Ivanovas, Glazunovas, Glieras, Rachmaninovas, Bachas, Bechovenas, Bizė, Berliozas, Bramsas, Šopenas, Moniuška, Paderevskis, Delybis, Eneska, Smetana, Dvožakas, Glikas, Grygas, Handelis, Haidenas Leonkavalis, Masenė, Mendelsonas, Cuno, Mocartas Ofenbachas, Paganinis, Kreiseris, Rosinis, Sėn-Sanas, Šubertas, Šumanas, Štrausas, Vėberis, Vagneris, Vėrdis, ir visa eilė žymesniųjų muzikų turi romantizmo požymių. Tūli jųjų krypė į realizmą, tūli turėjo sentimentalizmo požymių.

Romantizmas nežymiai ir nuobodžiai siejasi su *realizmu*, aktualių, daiktiškų tikrovės vaizdavimu. Daugybė tik ką paminėtų romantiškų rašytojų ir muzikų davė daug vietos ir realizmui.

Realizmas, materializmas, dialektinis materializmas meno srityse reiškiasi iki pat šių dienų. *Dialektinis materializmas* — pats daiktingasai polinkis, pats esminis grynos tikrovės nagrinėjimas ir vaizdavimas, pagal Markso, Engelso, Lenino, Stalino politinius ir ekonominius dėsnius. Šitas polinkis, kartais vadinamas *proletarinis polinkis*, dalykus analizuoja ir pastato klasių kovos pagrindais, be liberalinių kompromisų, tikrovės nevynioja į bovelnę. *Tautinis savo forma, socialistinis savo turiniu, savo esme*. Gražiai pasireiškė ir suklestėjimo pasiekė netik Tarybų Sąjungos respublikose, bet ir visoj eilėj demokratinių šalių, net ir atžangiose kapitalistinio imperializmo niokojamose šalyse.

Dialektinis materializmas turi didžiulį savo sąmoningų, įsitikinusių sekėjų būrį visose meno šakose po visą pasaulį, po visus kraštus. Ir jų skaičius vis eina didyn ir didyn. Maksimas Gorkis, Valentinas Katajevas, Michailas Šolochovas, Ilja Ėrenburgas, Aleksiejus Tolstojus, Juljanas Tuvimas, St. Zorjanas, Aleksandras Fadejevas, Vanda Vasilevska, Leonas Kručkovskis, Lynas Okeisis, Džordžis B. Šovas, Klifordas Odecas, Džionas Losonas, Lelija

Helmanaitė, Mykolas Zoščenka, Lujus Goldingas, Hauardas Fastas — ir visa didžiulė graži rašytojų ir poetų plejada visą pasaulį. Vis tai tikrieji pažangūnai, dialektinio materializmo realistai. Kaip tik tokie yra ir Tarybinės Lietuvos autoriai: Petras Cvirka, J. Marcinkevičius, A. Vienuolis (Žukauskas), V. Mykolaitis-Putinas, Antanas Venclova, Salomėja Nėris, A. Churginas, Jovaras, E. Mieželaitis, Juozas Baltušis, Teofilus Tilvytis, Karolis Vairas (Račkus), V. Pranskus (V. Žalionis), Kazys Binkis, Liūdas Gira, V. Sirijos Gira, V. Reimeris, čia pat mūsų pačių Rojus Mizara—ir daugybė kitų rašytojų ir poetų.

Dialektiniai materialistai yra patys esminiai realistai, tikrovės patiekėjai. Šios krypties rašytojai ir menininkai darbuojasi plačiausioms žmonių masėms, kad jos galėtų tą meną suprast ir pamėgt. Tikrovinis menas sutelkia ir organizuoja masių jausmus, mintis ir valią, tobulina žmogų, moko jį, perauklėja jį.

Menininkai negali stovėti nuošaliai nuo žmonių ir gyvenimo. Jie neapgaudinėja savęs iliuzija, būk jie aukščiau gyvenimo ir jo sigrūmimų. Jie pasineria į patį gyvenimo vidurį, kad paveikti jo kryptį. Jie eina kartu su pažangiomis žmonių jėgomis, pirmose kovotojų gretose. Dalyvaudami pažangos kovoje, jie naudoja savo meną, jo turinį, jo idealus, jo vaizdus, jo tikslą. Jų menas paeina iš žmonių ir tarnauja žmonėms.

Ir tikrovinis menas randa gyviausią priėjimą ir sąjauką plačiųjų masių tarpe. Jis praturtina jų protus ir sielas. Prisideda prie išvystymo naujų ir geresnių žmogaus kokybių. Suteikia estetinį pasitenkinimą, grožinį džiaugsmą savo turinio grožiu, skaidrumu ir ryškumu.

XIV. KOVA TARP REALISTINĖS IR FORMALISTINĖS IDEOLOGIJOS

surrealistai, dekadentai, modernistai, kubitai, ekspresionistai

Visose meno šakose eina griežta ir nesutaikoma kova tarp dviejų artistinių ideologijų. Viena tų ideologijų yra *realistinė*, išlavėjusi iš harmoningo, teisingo ir optimistinio pasaulinių reikalų supratimo. Šita ideologija yra

pažangi. Ji tiekia žmonijai dideles dvasines vertybes.

Kita ideologija yra *formalistinė*. Formalistinis menas neturi žmonių meilės. Jis — priešliaudiškas, antidemokratinis. Toks menas ieško vien tik formos ir atmeta turinį. Jis paeina iš liguisto išnirimo ir pesimistinio, beviltiško supratimo apie gyvenimą. Jis neturi pasitikėjimo žmogaus pajėgumais, gabumais ir idealais. Šita *formalistinė ideologija yra reakcinė — atveiksminė ir nihilistinė*, viską atmetanti, nieko nepripažįstanti. Ji nesistengia žmonių dvasiniai aptiekti — ir patį savo meną veda į išsigimimą, į dekadentizmą.

Formalistinis menas — tuščias barškakas. Nepareiškia nieko realistinio, nieko tikrovinio. Neteikia jokio idėjiškumo, jokio dvasinio peno. Formalistai atšiauriai pareiškia, net ir didžiujasi, kad jų menas visiškai bereikšmis ir neturi jokio turinio, — ir tuo būdu jie pasmerkia ir patį tą savo meną — nykstantį, žemyn puolantį *dekadentišką meną*.

Kuomet realistinis menas niekad nėra palaidas, visuomet siekiasi sąmoningai organizuoti visą pasaulį — visos žmonijos naudai ir gerovei, tai formalistinis menas eina visai atvirkščiai. Ar tai tau literatūra, poezija, tapyba, skulptūra ar muzika,—formalistai varo savo kreivuliuojančią formą — tuščią, be turinio, klaidingą, patrakusią. Imkime kad ir filmus, kuriuos kontroliuoja Valstybės ir finansiniai Holivudo mogulai, kuriems rūpi tik pelnas ir savanaudiška propaganda. Kokio beprasmiško, beprotiško šlamšto priburkti, prikimšti moderniniai Holivudo padarai filmai! Kokį kvailą, biaurų, šlykštų jovalą brukta žmonėms anie palaidieji, nuo koto nusmukusieji formalistai menininkai, *kliedėdami abstrakcijų — atotrakų košmare, klaikaus surrealistinio ūkanose, visokio dekadentizmo pamazgose!*

Esame matę šito išsigimusio, degeneruoto meno pavyzdžius, tarytum paimtus iš pamišėlių ligoninės. Esame matę suplėšytas, suko-neveiktas, sujauktas žmonių figūras, pusiau perskeltus kūnus, su tabaluojančiom rankom, kojom, su galvom, augančiom ant medžio ar ant akmenio . . . Esame matę portretus, barbariškai apdrabstytus purvo šlakais,—visus šituos sukiužėlius pabaisas, šleivakojus nykštukus, bepročius, taškų taškus ir linijas, prike-

verzotas, pridraikytas, kad net tau akys reibsta ir koku darosi, bežiūrint . . . Visa tai reiškia beviltišką, apgailėtina proto pamaišiną, sąmonės vėlušį, liguistą psichiką, klaidingą marmalieneį.

Visokie formalizmo vergai menininkai, dekadentai, modernistai, surrealistai, kubistai, ekspresionistai, impresionistai, statą save virš masių, tverią tik savo asmeninius potraukius ir kliedėjimus, parsidavę Valstrčio propagandai,—dukena, kvailina, demoralizuoja publiką. Trukdo jai blaivai mąstyti ir veikti, kovoti už taiką ir pažangą, už geresnę rytojų.

O tuo tarpu plačioji publika, masės trokšta ko kito. Šimtai milijonų sveikų vyrų ir moterų trokšta ir turi pilną teisę naudotis ir džiaugtis kultūros kūriniiais, kuriuos sutvėrė ir sukrovė žydinti žmonijos mintis per ištikus šimtmečius. Šitie žmonių milijonai ieško išeities, ieško pagalbos. Ir tikrieji realistai menininkai, blaivieji dialektiniai materialistai turi labai plačią dirvą—padėt žmonijos milijonams dabartinio sujaukto gyvenimo klaidioj painiavoj. Iškilę iš pačių tų žmonijos masių, tikrieji, aktualesieji menininkai yra vadovai ir mokytojai, patarėjai ir nurodytojai. Jie nurodo idūkusių Valstričio imperialistų propagandą, nurodo pasibaisėtinus rengiamojo karo pavojus, visišką beviltišką kultūros ir gyvybės išnaikinimą. Tikrieji realistai menininkai pabrėžia neginčijamąją žmonių teisę gyventi taikiai ir linksmai, — laisvai ir nevaržomai naudotis savo darbo padariniais ir gamtos gėrybėmis. Aktualesieji menininkai nurodo tą piktybinį vėžį, kuris auga ant visuomenės kūno, ėda jį diena dienos, nuodija jį savo mišriais nuodais, atšiauriai baugina, rengia ir tiksliai bruka naujo karo pražutį . . .

Taip. Dailė, grožis, menas yra gyvenimo dalis. Gyvenimas nūnai — sumizgęs, tiksliai subudavotas, sujauktas piktyjų, savanaudiškųjų kapitalinio imperializmo kapitonų. Subalduotas, sujauktas ir tiksliai iškraipytas ir jų pastumdėliškas menas, jiems klusnus ir jų palaikomas formalistinis, dekadentiškas menas. Ir tokios rūšies meno pilna visur. Neduoda tau nė apsiklausyti, nė apsižiūrėti . . . Kartu su visokia pikta propaganda ir su visokiais skelbimais, garsinimais bruka, kiša jie tau gerklėn visokį koku jovalą . . .

Amerikoj — bizniškų, prekybinių skelbi-

my menas pasiekė savo aukščiausiąjį čiukurą. Milijonai ir milijonai eikvojami tam menui palaikyti. Industrijos, pramonės, biznio kapitonai nusamdo menininkus, artistus, dailininkus, dainos bei muzikos, teatrinio bei filminio meno artistus, kad jie, išpildydami savo grožinę programą, išgirtų ir būbnytų jums tą ar kitą prekę.

Daugybė net ir gan gabių ir įžymių artistų ir menininkų tiktai tokiu būdu ir pelno sau duonele, parduoda visus savo gabumus ir talentus aukso teliukui. Verste verčiami taip daryt.

Meninė bei artistinė tų skelbiamųjų programų dalis esti visokia. Pasitaiko ir labai gerų meniškų, grožinių dalykų, bet dar daugiau prisiklausai per radiją visokių kliurksėjimų, spieгимų, šniaukrojimų ir kokčios kakofonijos; prisižiūri visokių menkniekių ir kvailysčių, kas įžeidžia ir pažemina tau žmogišką vertybę, sujaukia protą ir jausmus, suglumina sąmonę.

Akivaizdų tokios netikusios padėties, mes privalome mokėt atitinkamai orientuotis, atitinkamai reaguot ir laviruot savo meninę laivelę. Mokėkime atrinkt meninius grūdus nuo

(Galas)

Vėjas ir našlaitis

Baltas sniegas vartos. Vakaras pamėlęs.
Apkabinęs šunį verkia kūdikėlis.

Mūrai tylūs tylūs. Mūruose tamsu jau . . .
Tiktai šaltas vėjas skersgatviuose uja.

Ir paklausia vėjas, kąsdamas jo veidą:
—Kas tau elgetauti šitą naktį leido?

—Verkėm,—sako vaikas,—ašaras išliejome,
Tėvas baigia pūti vokiečių kalėjime.

Motiną mylėjau. Bet gyvent neleido jai—
Vieną gražią dieną—po klevais palaidojo.

Mūrai tylūs tylūs. Mūruose tamsu jau . . .
Tiktai šaltas vėjas skersgatviuose uja.

Ir jisai pakilo ir drąsus nuėjo,
Kur jį gatvėm vedė tas maištingas vėjas.

E. Mieželaitis.

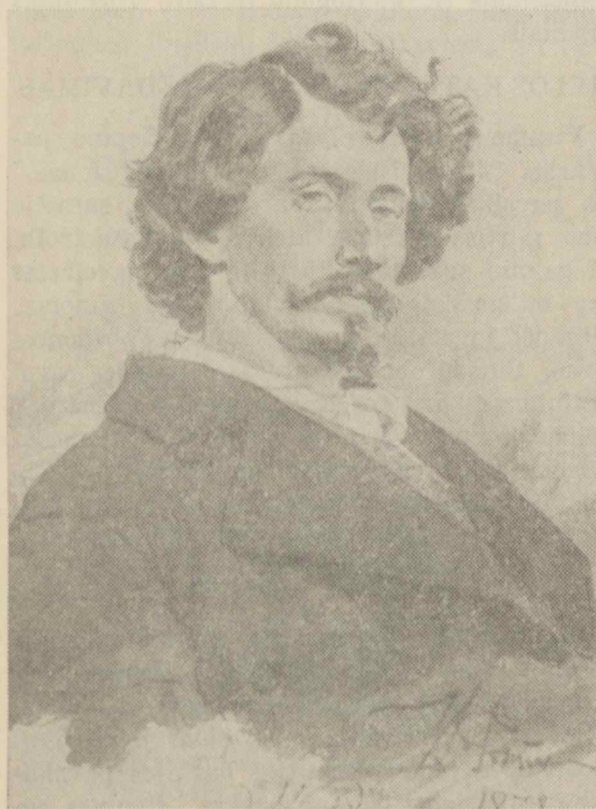
I. J. REPINAS – DIDYSIS DAILININKAS

N. MAŠKOVCEVAS

Didysis rusų dailininkas Ilja Jerimovičius Repinas gyveno ilgą ir nepaprastai vaisingą gyvenimą. Su milžiniška jėga Repinas išreiškė savo tapyboje visą rusų liaudies gyvenimo gausumą ir jos nacionalinio būdo ypatumus.

Repinas gimė Čugujevo mieste 1844 m. rugpiūčio 5 d.

Repino palinkimas į daile pasireiškė labai anksti. Nuo jaunų metų jis ėmė dirbti šventųjų paveikslų tapytojų artelėje. Čia jam gimė karštas siekimas pakelti savo meistriš-

I. J. REPINAS

kumą, tapti tikru dailininku. Sutaupęs kiek pinigų, Repinas nuvyko į Peterburgą. 1864 metais jis išlaikė egzaminą Dailės akademijoje, o dar anksčiau susitiko su garsioju rusų dailininku Kramskojumi. Kramskojus mokė Repiną piešinio ir tapybos technikos, įtraukė į jaunų dailininkų tarpą, kur formavosi naujos pažiūros. Šios pažiūros susidarė

60-ųjų metų demokratinio pakilimo įtakoje ir veikiant idėjoms didžiųjų revoliucinių demokratų, visų pirma Černiševskio, kuris puikiai pagrindė realistinio meno principus. I. Kramskojus vadovavo galingam judėjimui už nacionalinę tapybą, už idėjinį meną, tiesos meną, už meną liaudžiai.

KELIAS Į PASISEKIMĄ

1873 metais Repinas sukūrė paveikslą „Burliokai prie Volgos“—savo pirmą stambų kūrinį, iš karto išgarsinusį jaunąjį dailininką. Jis du kartus buvo nuvykęs prie Volgos. Savo puikiuose atsiminimuose jis papasakojo, kaip buvo nupieštas paveikslas „Burliokai prie Volgos.“ Repinas rašė:

“Mus apstojo. Kokie gražūs plačiapečiai žmonės... Ir iš kur toks jų nepriklausomumas, gudrumas kalboje? Ir ta laikysena, kupina orumo? Kaip beatsistotų muzikas—visa gražu. Ir moterys prieina. Taip pat kažkokios kunigaikštystės savo sudėjimu: aukštos, gražios, drąsios.”

Paveiksle „Burliokai prie Volgos“ Repinas teisingai pavaizdavo rusų darbo žmogų, reikšdamas jam gilią užuojautą. Nežmoniškas burliokų darbas nepanaikino jų žmogiško orumo,—taip pavaizdavo juos didysis dailininkas. Žiūrovas jaučia: kai burliokai išties savo nugaras, atsistos visu savo milžinišku ūgiu, pasaulis bus sukrėstas rusų darbo liaudies galingo reginio.

“Burliokai prie Volgos“ turėjo milžinišką pasisekimą. Visi suprato, kad jaunųjų rusų dailininkų gretose atsirado didis talentas. Žinomas kritikas V. Stasovas, karštas naujo nacionalinio meno propagandininkas, parašė apie Repino paveikslą susižavėjimo kupiną straipsnį, pranašaudamas dailininkui didelę ateitį.

LIAUDIS IR TĖVYNĖ

Tais pačiais metais Repinas, jau pagarsėjęs dailininkas, baigė Dailės akademiją ir, kaip apdovanojimą už puikius laimėjimus,

gavo ilgą komandiruotę į užsienį, kurią priėmė be ypatingo noro. Per Vieną dailininkas nuvyko į Italiją, o paskui apsigyveno Prancūzijoje, kur ir išbuvo iki 1876 metų vidurio. Čia Repinas įsitikino, kad visa savo jėga jis gali dirbti tik Rusijoje. Repinas be galo mylėjo savo tėvynę. Liaudis ir tėvynė buvo jam aukščiau už viską.

Sugrįžęs iš užsienio, Repinas neilgą laiką gyveno Peterburge, o paskui nuvyko į Čugujevą. Čia prasidėjo vaisingiausias ir laimingiausias jo kūrybos laikotarpis. Jis ieškojo siužetų, kuriuose ryškiai pasireikštų liaudies gyvenimo pobūdis. Čugujeve jam gimė "Vakarotojų" ir "Bažnytinės eisenos" temos. Čia jis sukūrė didžiai įspūdingus tipus: tokie yra "Mužikėlis iš baikščiųjų" ir garsusis "Protodjakonas," apie kurį pats Repinas rašė:

—Tipas įdomus. Tai ekstraktas mūsų dja-konų, tų dvasininkijos liūtų, kuriuose nei per nago juodymą nėra nieko dvasiško. Visas jis, kūnas ir kraujas, išverstos akys, žiovavimas ir kriokimas, kriokimas beprasmiskas. . . .

Repinas daug dirbo, kaip portretistas, kurdamas didžiausius šios meno šakos šedevrus. Jis nupiešė N. Pirogovo, M. Glinkos, V. Stasovo, A. Rubinšteino, L. Tolstojaus, I. Kramskojaus, V. Surikovo, V. Sierovo, M. Musorgskio, M. Gorkio, A. Pisemsko, A. Borodino, A. Feto, V. Majakovskio ir kitų portretus. Kiekvienam jis suteikė išsamią charakteristiką, vaizduodamas drobėje gyvą žmogaus sielą. Dailininko kūrybos viršūn portretų srityje yra paveikslas "Valstybinė taryba," kuriame Repinas drąsiai atskleidė senosios carinės Rusijos valdančiųjų sluoksnių vidinį skurdą.

Repinas nekenė patvaldystės.

—Koks prakeikimas slegia tą senąją santvarką!—kalbėjo didysis dailininkas.

JO TIKĖJIMAS GYVENIMU

Repinas tikėjo gyvenimu, "kupinu gero, tiesos ir grožio, o svarbiausia—laisvės ir kovos prieš neteisę, smurtą, išnaudojimą ir visus prietarus." Jis karštai pritarė tai kovai, paskyrė jai visą savo gyvenimą. Dailininkas sukūrė milžiniškos revoliucinės reikšmės paveikslus: "Atsisakymas nuo išpažinties," "Propagandininko areštas," "Purvinu keliu," "Sueiga," "Nelaukė." Kiekvienas šių paveikslų yra stiprus ne tik nepralenktu meistrišku-

mu, bet ir, svarbiausia, tuo, kad juose atsispindi galinga dvasia rusų žmonių, pasiryžusių bet kuriems žygiams už aukštą ir kilnų tikslą.

I. J. Repinas buvo didis dailininkas, psichologas ir mąstytojas. Kiekvienas jo kūrinys organiškai jungiasi su aplinkiniu gyvenimu.

Paveikslas "Bažnytinė eiseną" vaizduoja didžiulę procesiją, žengiančią plačiu keliu. Už nedidelės saujelės kilmingųjų, kuriuos saugoja "stražnikai," ir dvasininkijos—neaprečiama jūra žmonių galvų. Savo užmoju ir vaizdavimo jėga paveikslas "Bažnytinė eiseną" neturi į save panašių tapyboje, o savo kritikos prieš buvusią tvarką jėga, savo turiningumu ir nacionaline reikšme gali būti sugretintas tik su realistiniais N. V. Gogolio ir Levo Tolstojaus kūriniais.

SIELOS KATASTROFOS PAVAIZDAVIMAS

Visame pasaulyje yra garsus Repino paveikslas "Jonas Rūstusis ir jo sūnus Jonas." Čia paveikslo turinį sudaro ne tiek caraičio Jono mirties vaizdas, kiek sielos katastrofa, iki gelmių sukrėtusi Rūstųjį. Tas paveikslas yra milžiniško įspūdingumo. Yra žinoma, kaip dėl jo atsiradimo susirūpino Pobedonoscevas, Sinodo oberprokuroras, įskundęs carui dailininką: "kritikos ir kaltinimo tendencija." Vėliau Repinas šiuo reikalu rašė: "Pobedonoscevo eilučių ir išrašyti nevertėjo. . . . Kokia tai menkystė—policininkas. O Aleksandras III—asilas visu jo natūraliu dydžiu."

HIMNAS LAISVEI

1891 metais Repinas po 11 metų darbo baigė paveikslą "Zaporožiečiai." Neužmirštamas paveikslas: zaporožiečiai rašo savo atsakymą turkų sultonui, kuris siūlo jiems išsižadėti savo tautos, pereiti į Turkijos pavaldinbę ir kariauti sultono pusėje. Repinas sugėbėjo įdėti į tą paveikslą itin gilų patriotinį turinį. Kurdamas šį paveikslą, jis skaitė ir kartojo Gogolio "Tarasą Bulbą," važinėjo į Ukrainą, darė daugybę eskizų. Naikinančiu juoku "Zaporožiečiai" tartum atsako visiems, kurie mėgino ir mėgina paversti slavus vergais. Repino paveikslas turi milžinišką nacionalinę ir pasaulinę reikšmę. Jis apdainuoja tautą, jos nacionalinį išdidumą ir jėgą. Jame jis pavaizdavo neišsenkančią liaudies jė-

gą, gyvą jos protą ir taiklią kalbą.

Savo laiške Stasovui Repinas rašė:

—Ligi šiol negalėjau atsakyti Jums, Vladimirai Vasiljevičiau, o čia kalti zaporožiečiai. Na, ir žmonės... Kur čia herašyti, galva sukasi nuo jų triukšmo ir klegesio... Štai dvi savaites aš tiesiog be poilsio gyvenu su jais—negalima išsiskirti: linksmi žmonės.

Paveikslas "Zaporožiečiai"—tai himnas laisvei ir savo tautos nepriklausomybei, tautos, kuriai gyveno ir kūrė genialusis dailininkas.

I. J. Repinas ilgus metus gyveno dvare arti Kuokalos, atitekusios 1917 metais Suomijai. Repinas veržėsi į tėvynę, namo, pas savo liaudį. Bet jėgos apleido dailininką, ir 1930 metų rugsėjo 29 d. jis mirė.

Tarybiniai dailininkai perima Repino kūrybą, kaip vertingiausią palikimą, kaip meną, tarnavusį liaudžiai kovoje už šviesią ateitį.

Vienumoje

Oras palšas, oras liūdi,
Nuobodžiai lietus lynoja,—
Ir mintis paniūrus glūdi—
Laisvo ilgisi rytojaus...
Niūkso oras susiraukęs,
Perpykęs šniokuoja, prunkščia,—
Dūksta vėjas po palaukes,
Pašaly šunytiš unksčia...
Greitas traukinys nudūmė,
Net langai štai subrazdėjo...
Ei, ilgu tam mūsų rūme—
Net krūtinėj sutvaksėjo.
Et, nurimk, širdie jautruole,—
Neplazdėk, kaip narvoj paukštė,—
Nerimas tave užpuolė,—
Vienai tau tvanku šiam aukšte...
Negi kam čia pasiskūsi,
Nelabai čia kam tu rūpi...
Pagyvensi, apsibūsi,—
Skaistesniam skraidysi ūpe.

Jonas Kaškaitis

1923-X-16 —:— "Prošvaistės"

LIETUVA FAKTAIS IR SKAIČIAIS

(Tąsa nuo 57-to puslapio)

700 įvairių Lietuvos vietovių numatė šiais metais ištirti dialektologai. Jiems iškeltas uždavinys — sudaryti pirmąjį lietuvių kalbos tarmių atlasą. Šio atlaso sudarymui jau pradėta ruošti.

Mokslo ir literatūros darbuotojams, o taip pat ir plačiajai visuomenei skiriamas lietuvių kalbos žodynas. Jis baigiamas ruošti spaudai.

Grupė instituto darbuotojų tiria kalbinį palikimą, lietuvių kalbos klasikų raštus.

★

Per dvejus paskutiniuosius metus Vilniuje pastatyti trys stadionai (Valstybinis, "Dinamo" ir Jaunimo). Visos vietos čia sėdimos. Naujieji aikštynai savo tribūnose turi 30 tūkstan. sėdimų vietų. Stadionai puošiami meno kūriniais, sportininkų skulptūrinėmis figūromis.

★

Iš visos respublikos suvažiuoja jaunuoliai į Vilniaus aukštąsias mokyklas. Jiems sudarytos plačios galimybės tapti aukštai kvalifikuotais specialistais, žengti į priekį.

Valstybė didžiai rūpinasi aukštųjų mokyklų studentais. Pakanka pažymėti, kad šiuo metu keturiose Vilniaus aukštosiose mokyklose (universitete, pedagoginiame institute, dailės institute ir konservatorijoje) 3.9 tūkstančio studentų mokamos stipendijos. Vien tik Vilniaus universitete 19 procentų stipendininkų gauna padidintas mokymosi pirmūnų stipendijas.

Eiliai ypatingai gabių studentų yra skirtos vardinės stipendijos.

Žiemos ir vasaros atostogų metu dideliame skaičiui studentų skiriamos atilsinės į Lietuvos ir broliškųjų respublikų kurortus, jiems rengiamos ekskursijos ir turistinės kelionės. Beveik visas išlaidas apmoka aukštųjų mokyklų darbuotojų profesinė sąjunga.

TAI NEPAMIRŠTAMA...

EUGENIJUS RISAS

Kauno fabrikai seniau

Žmogui, pripratusiam prie milžiniškos socialistinės pramonės užmojo, keista girdėti tai, kas pasakojama buržuazinės Lietuvos buvusios sostinės — Kauno pramoniniuose rajonuose. Mažyčiai fabrikėliai, tikriau pasakius dirbtuvės gamino produkciją, su kuria Tarybų Sąjungoje puikiai susidoroja invalidų artelės. Viena iš “stambiausių” buržuazinės Lietuvos metalurgijos gamyklų — “Metalas” gamino spynas, vinis ir pasagėles batams. “Drobės” vilninių audinių fabrikas gaudavo iš Anglijos pagamintų vilninių siūlų, čia tik juos audė ir dažė.

Svarbiausia buvo tai, kad į šį atsilikimą buvo žiūrima kaip į normalų dalyką, kad nė nebuvo mėginta mechanizuoti gamyklas, pakelti jų produktyvumą, įsisavinti naują produkciją. Buržuazinės Lietuvos valdovai buvo visiškai patenkinti užsistovėjusia bala, kuri buvo vadinama Lietuvos pramone.

Karo metu iš rikiuotės buvo išvesti du trečdaliai gamybinių pajėgumų. Griuvesiais buvo paversti “Metalas”, “Drobė” ir daugelis kitų įmonių. O jau 1949 metais Lietuvos pramonė, palyginti su prieškariniais metais, išaugo 76 procentais, ir tai — tik pradžia.

Su naujais įrengimais

Svarbiausia yra tai, kad visiems laikams buvo baigta su sustingimu, kad kiekviena įmonė įgavo galingą slenkamą judėjimą. Daug pasikeitė Lietuvos darbininkų sąmonėje. “Metalas” darbininkams atrodo juokinga, kad ištisa gamykla užsiiminėjo spynomis ir pasagėlėmis batams. Dabar jie išleidžia žemės ūkio mašinų dalių, katilų centriniams šildymui, galvoja apie sudėtingesnes produkcijos rūšis. “Drobės” — iš naujo pasitartyto su erdviausiais, šviesiausiais skyriais, su naujomis, neseniai įrengtomis mašinomis — stambaus fabriko darbininkai tik gūžčioja pečiais, prisimindami, kad prieš karą čia nebuvo verpimo skyriaus.

Darbininkai — naujieji įmonių šeiminkai — apie buvusius šeiminkus kalba su panieka.

“Drobėje” kiekviename žingsnyje jaučiamas rūpinimasis darbininkais. Statomas keturių aukštų gyvenamas namas. Jame bus keturiasdešimt butų ir kambariai viengungiams. Statomas klubas. Netrukus pradės veikti valgykla, medicinos punktas, motinos ir vaiko kambarys. Visa tai buvo neįmanoma senaisiais laikais.

Vieno lietuvių vargo kelionė

Kauno pramoniniame darbininkų rajone, šančiuose, esančiuose toli nuo stoties, tuomet nebuvo mūrinių namų. Čia retai buvo išnuomojami kambariai, dažniau — kampai. Už patogų kambarį teko mokėti šimtą litų į mėnesį — kvalifikuoto darbininko uždarbio du trečdalius. Krepsas, dabartinis “Drobės” fabrikinio komiteto pirmininkas, drauge su savo motina ir dviem seserimis nuomojos kampą. Tame pačiame kambaryje gyveno buto šeiminkas su žmona ir trimis vaikais.

Gyveno skurdžiai, vargingai, beviltiškai, amžinai bijodami meistro ir buto šeiminko, pasilikti be buto ir be darbo. Bedarbių bei jų šeimų narių Kaune buvo trisdešimt tūkstančių — visų gyventojų ketvirtadalis. O Lietuvos kaime, kur iš varžytinių už skolas buvo parduota 68 tūkstančiai valstiečių ūkių, be darbo vaikščiojo trys šimtai tūkstančių kumečių; iš kaimo veržėsi į miestą.

Šitaip darbo žmogus ir mėtėsi iš kaimo į miestą, iš miesto į kaimą. Ir matydamas, kad tėvynėje jis neturi nei darbo, nei pastogės, darbo žmogus parduodavo paskutinius skarmalus ir išvažiuodavo laimės ieškoti į Ameriką.

Šitaip išvažiavo Marijos Raulitaitytės tėvas. Ilgai laukė ateinant laiško. Pagaliau jis atėjo. Tėvui pasisėkė. Jis gavo darbo kasykloje. Vėliau dar laiškas — liūdnas. Po

to mėnesiai, keleri metai — nieko. Teiravosi, rašė, nerimavo, kol sužinojo: tėvas mirė. Motina vertėsi padieniu darbu. Marija nustojo mokiusis ir stojo dirbti fabrikan, brolis vargais negalais įsitaisė garažan.

Marijos pažintis su Amerika

Šitaip Marija Raulitaitytė pirmąkart sužinojo apie Ameriką. Ne apie tą, kurią rodė amerikiniuose filmuose, bet apie tikrąją Ameriką. Netrukus jai teko arčiau susipažinti su Amerika.

Lietuva buvo vadinama “nepriklausoma” valstybe. Tai buvo keista nepriklausomybė. Elektros energijos gamybos srityje šeiminkavo belgai, metalo apdirbamosiose gamyklose — vokiečiai, chemijos gamyklose — anglai, tekstilės fabrikuose — amerikiečiai. Jeigu turėti galvoje, kad Lietuvoje beveik nieko daugiau nebuvo gaminama, pasidarys aišku: jos “nepriklausomybė” buvo daugiau negu tariama.

“Drobės” fabrikas, kur Marija Raulitaitytė stojo dirbti, priklausė amerikiečiams.

Ligi šios dienos Marija Raulitaitytė su pasibaisėjimu prisimena amerikiečių fabriką. Už mažiausią klaidą dėdavo pabaudas, dažnai netgi nepaaiškino už ką.

Amerikoniško būdo išnaudojimas

Apie fabriko vedėją žostautą pasakoja buvęs audėjas Kazys Juzumas. Žostautas kelerius metus gyveno Amerikoje ir puikiai įsisavino amerikinį engimo būdą. Svarbiausias jo ginklas buvo įbauginimas. Storžieviskas, negailestingas, jis kėlė siaubą darbininkams, ir to jis gėrėjosi.

Jeigu darbininkas nurodinėjo į įstatymą (formaliai Lietuvoje buvo darbo įstatymų), žostautas plekšnodavo save per kišenę.

—Štai mano įstatymas, — sakydavo jis, — kitokio aš neturiu.

Baisūs gandai sklido po Kauną apie “Drobę”. Pasakojo apie sergančiuosius, kurie vos bepastovėdami, toliau dirbo. Pasakojo apie baisias sąlygas dažymo skyriuje, kur žmonės mirdavo dešimtimis. “Amerikoniškoji giljotina” — šiuo pavadinimu fabrikas buvo garsus visoje Lietuvoje.

1935 metais Albinas Plioplys, jaunas žmogus, ką tik baigęs tekstilės technišką

mokyklą, stojo dirbti praktikantu į “Drobės” fabriką. Jį paskyrė pameistriui ir, žinodami, kad jis kenčia didelį vargą, išpėjo, kad jam bus mokama darbininko alga.

Meistrų ir pameistrių svarbiausias uždavinys buvo — kiek galėdami daugiau dėti pabaudų. Kai Plioplys aiškino darbininkams, išpėdavo juos, kad vengtų klaidų, meistrai šnairai į jį žiūrėjo.

Kartą priėjo vedėjas ir paklausė, kodėl jis užrašo tiek mažai pabaudų.

— Todėl, kad aš nerandu preteksto, — sakė Plioplys.

— Reikia daugiau reikalauti iš darbininko, — pamokė jį vedėjas.

— Daugiau, negu dera, aš negaliu.

Vedėjas, nieko neatsakęs, nuėjo. Vakare Plioplį atleido iš darbo.

Net nedarbas jaunajam žmogui pasirodė geresnis už tą pragarą. Bet fabriką jis apleido su liūdesiu. Buvo gaila tų, kas čia lieka, — verpėjos Marijos Raulitaitytės, audėjo Kazio Juzumo, visų darbininkų, beginklių tos tobulos amerikinės išnaudojimo technikos atžvilgiu. Jis manė, kad jis ant visados atsiskiria nuo jų. Bet jie turėjo dar sutikti — visiškai kitomis sąlygomis.

Galas išnaudojimo giljotinai

Didelio dabartinės “Drobės” fabriko direktorius, priėjęs prie pagyvenusios darbininkės, sako:

— Mūsų garsioji stachanovininkė. Susipažinkite.

Fabriko direktorius — tai Albinas Plioplys, visų gerbiamas žmogus, apdovanotas “Garbės ženkle” ordinu. O garsioji stachanovininkė — tai Marija Raulitaitytė.

Prieina apkūnęs, pagyvenęs, linksmo, geraširdžio veido žmogus. Tai Kazys Juzumas. Jis jau nebe paprastas audėjas, jis — vienas geriausiųjų fabriko meistrų.

Ilgai kalbamės su šiais energingais, džiugiais žmonėmis. Kalbame apie Ameriką. Jie ją pažįsta ne iš laikraščių ir kinofilmų, jie ją pažįsta nepadailintą, tikrą. Kaip ir visiems šančių—Kauno darbininkiško priemiesčio gyventojams, jiems ant visados įstrigo atmintyje ta “amerikoniškoji giljotina”.

Dekabristų judėjimo atgarsiai Lietuvoje

D. FAINHAUZAS

Po 1812—1813 metų Tėvynės karo Rusijoje pastebimas žymus reakcijos augimas. Carinė Rusija—aktyvus reakcinės šventosios Sąjungos narys. Jos vidaus politikoje vyrauja “arakčiejeviškas” režimas. Stiprėja diktatoria reakcinės bajorijos, kuri žiauriai užgniauzia valstiečių neramumus.

Tačiau baudžiavinės santvarkos irimas, liaudies masių padėties blogėjimas yra akstinas išsivadavimo judėjimo pakilimui. Patvaldytės ir baudžiavos nuvertimo uždavinį pasiima “geriausieji žmonės iš bajorijos” — dekabristai.

Dekabristų judėjimo — ypatingai stambaus revoliucinio reiškinių Rusijos istorijoje — reikšmė yra milžiniška. Nepaisant to, kad dekabristai buvo, anot Lenino, “labai toli nuo liaudies,” nepaisant to, kad jie norėjo nuverstti patvaldytę “karinės revoliucijos” priemone, remdamiesi tik kariuomenės dalimis, liaudžiai visai nedalyvaujant, — jų kovos lozungai prieš patvaldytę, kaip dideli revoliuciniai epochos lozungai, suvaidino milžinišką vaidmenį ir buvo toliau vystomi. “Dekabristai sužadino Gerceną. Gercenas išvystė revoliucinę agitaciją,” — sako Leninas. Dekabristų judėjimo reikšmė neapsiriboja vien tik rusų žemėmis. Jų idėjos surado gyvą atgarsį ir carizmo engiamųjų tautų tarpe — Lenkijoje, Lietuvoje, Baltarusijoje, Ukrainoje.

Ryšium su reakcijos sustiprėjimu Rusijoje po 1812 metų carizmas dar labiau engia Lietuvos valstiečių mases ir stiprina kovą prieš pažangią mintį Lietuvos mokyklose ir Vilniaus universitete. Carinės priespaudos sustiprėjimas sukelia išsivadavimo judėjimo augimą. Lietuvoje susiorganizuoja visa eilė revoliucinių draugijų, kurios užsibrėžia uždavinį kovoti prieš caro savivalę. Vilniaus universitete susiorganizuoja slapta Filomatų draugija, kurios grotose buvo ir didysis poetas —demokratas Adomas Mickevičius. Tuo pat metu Vilniuje susikūrė taip pat “Šubravėjų”

draugija, kovojanti prieš baudžiavą, prieš liaudies masių engimą.

Revoliucinės dekabristų idėjos Lietuvoje pateko į palankią dirvą ir surado čia daug šalininkų.

1821 metais į Vilniaus guberniją buvo pasiųsti rusų gvardiečių pulkai, kurių tarpe buvo žymūs dekabristų veikėjai —pulkininkas Šipovas, pulkininkas Podžijo, pulkininkas Mitkovas ir eilė kitų. Prieš išvykdami į Vilnių, jie susitiko prie Polocko su žinomuju dekabristu-pulkininku Luninu, kuris dekabristų vadovybės vardu davė jiems atitinkamus nurodymus dėl revoliucinės agitacijos Lietuvoje. Į Lietuvą pasiųstųjų gvardiečių pulkų karininkų revoliucinė veikla labai greit pasireiškė. Išgarsėjęs medikas, Vilniaus universiteto profesorius, didžiojo karvedžio Michailo Kutuzovo asmeninis gydytojas Josifas Frankas savo atsiminimuose pasakoja, kad “gvardiečiai pradėjo broliautis su lietuviais,” iš kurių jis ne kartą girdėjęs: “Juk šie žmonės pralenkė mus! Jų asmenyje mes rasime paramą.”

Gvardiečių-dekabristų veikla propaguojant Lietuvoje revoliucines idėjas, turėjo neginčijamą radikalizuojančią įtaką visai filomatų draugijos programai. Dekabristų idėjų įtakoje stiprėja filomatų draugijos narių revoliucinė pasaulėžiūra, bręsta idėja dėl ryžtingos kovos prieš carizmą ir baudžiavą. Šiais lozungais vadovaujasi vienas iš veikliausių filomatų, dekabristų pasekėjas Lietuvoje Mykolas Rukevičius.

Glaudžiai susirišęs su dekabristų judėjimu, Rukevičius 1821 met. filomatų posėdyje pateikia projektą dėl organizacijos programos pakeitimo. Pagal Rukevičiaus projektą, centrinis programos klausimas turėjo būti kova “prieš dabartinę dalykų padėtį.” Jis reikalavo, kad į draugiją būtų priimami tik asmenys, “kurių niekas neriša su dabartine reikalų padėtimi” ir kurie yra įsitikinę “bendros permainos būtinumu.” Pateiktajame projekte Rukevičius griežtai pasisakė prieš

dvarininkišką valstiečių engimą.

Tais pačiais metais dekabristai ėmėsi eilės mėginimų užmegzti glaudų organizacinį ryšį su opoziciniais elementais Lietuvoje, ypač su filomatais. Tų pačių metų pavasarį į Vilnių slaptai atvyko karininkas Oginskis (gimęs Lietuvoje ir tarnavęs rusų kariuomenėje), o vėliau — Nikalojus Vorcelis (Gerceno draugo ir pasekėjo Stanislovo Vorcelio brolis), kurie pradėjo derybas su filomatų organizacijos vadovais — Tomašu Zanu ir kitais dėl ryšių užmezgimo su dekabristais.

Caro valdžios organui 1823 met. sutriuškinus filomatų draugiją Vilniuje, buvo tiksliai nustatytas šios draugijos ryšys su dekabristų organizacija Peterburge. Vykdęs tardymą filomatų byloje policmeisteris šlikovas pranešė, kad "čionykščiai studentai siūsdavo ir priimdavo pasiuntinius ir palaikė ryšius su kadetais Peterburge."

1824 metais dekabristai ėmėsi priemonių vystyti revoliucinei agitacijai Lietuvos korpo kariuomenės tarpe, kuri buvo Lietuvos ir Blatarusijos teritorijoje ir susidėjo daugiausia iš žmonių, gimusių šiose vietose. Tuo tikslu žymus dekabristų vadovas pulkininkas Pestelis pasiuntė į Lietuvą ir Baltarusiją vieną veikliausių dekabristų — Bestuževą-Riuminą.

1824 metais Bestuževas-Riuminas slaptai atvyko į Vilnių, kur jis vedė derybas su eile opoziciškai nusiteikusių Lietuvos korpo karininkų dėl dekabristų organizacijos įsteigimo jų vadovaujamos kariuomenės dalyse. Adomo Mickevičiaus "Vėlinių" III dalyje labai teisingai pavaizduotas tiek Bestuževo-Riuminos apsilankymas Vilniuje, tiek ir opozicinės kitų rusų karininkų nuotaikos patvaldystės engėjiško vaidmens Lietuvoje atžvilgiu.

Siekdamas vystyti revoliucinę propagandą Lietuvos korpe, persikelia tarnauti į Lietuvą vienas iš aktyviausių dekabristų judėjimo veikėjų — papulkininkas Luninas.

Aktyviosios dekabristų veiklos dėka Lietuvoje ir Baltarusijoje atsirado slapta revoliucinė organizacija "Karinių bičiulių" sąjunga, kurios vienas aktyviausių vadovų buvo dekabristų pasekėjas Mykolas Rukevičius. Visa organizacija buvo skirstoma į tris pakopas: aukščiausioji pakopa — tikrieji "kariniai bičiuliai," antroji pakopa — "Sutarimo drau-

gija," trečioji pakopa — "Aušros" draugija. "Aušros" draugiją, susidėjusią iš mokinių ir Vilniaus universiteto studentų, kiek anksčiau buvo suorganizavęs Mykolas Rukevičius. Draugijos priešakyje stovėjo mokinys Feliksas Liachovičius. 1824 metais ryšium su tuo, kada buvo užmegzti santykiai su revoliuciniais karininkais-dekabristais, Liachovičius, norėdamas, Rukevičiaus nurodymu, pašalinti iš draugijos nuosaikiuosius jos narius, paskelbė, kad draugija paleidžiama ir, dangstydamasis šiuo nutarimu, reorganizavo ją dekabristinių idėjų dvasia ir sujungė su Lietuvos korpe veikusiąja "Karinių bičiulių" sąjunga.

Tardymo komisija dekabristų byloje išreiškė įsitikinimą, kad "Vilniuje egzistavusi draugija priklausė prie Peterburgo draugijos kaip pastarosios atšaka."

1825 metais "Karinių bičiulių" draugija, Pestelio ir Rilejevo atstovaujamos radikaliosios dekabristų judėjimo srovės įtakoje tvirtai stoja į monarchijai priešiškas pozicijas, kovodama dėl respublikinės santvarkos. Atviro ginkluoto sukilimo išvakarėse, 1825 metų gruodžio mėnesį, draugijoje buvo karštai svarstomas klausimas dėl konstitucinės-monarchinės ir respublikinės valdymo formos. Draugijos vadovaujančio komiteto narys podporučikas Petrovskis tardymo metu pasakė, kad po ilgų ginčų nugalėjęs respublikinis pozicijas. Buvo nutarta išstoti kartu su dekabristų organizacija Peterburge ir siekti patvaldystės nuvertimo ginkluotu būdu. Didele įtaka "Karinių bičiulių" draugijos nukreipimui į griežtas revoliucines pozicijas padarė išžymusis dekabristų judėjimo vadovas pulkininkas Pestelis. Būdamas karštu respublikoniu, Pestelis stengėsi paveikti ir "Karinių bičiulių" draugiją, kad ji pripažintų respublikinės valdymo formas. 1830-1831 m. m. sukilimo metu caro policija surado Lietuvoje pašov vieną sukilėlių išlikusį pulkininko Pestelio laišką, parašytą "Karinių bičiulių" draugijai. Šiame laiške Pestelis įtikinėjo draugijos narius pripažinti respublikinę valdymo formą ir drauge su rusų revoliucionieriais ryžtingai stoti prieš carinę monarchiją. 1825 metais suradikalėja ir kitos "Karinių bičiulių" pakopos. Trečiosios pakopos — "Aušros" — vadovas Liachovičius vėl paskelbia apie organi-

zacijos paleidimą ir reorganizuoja ją, apvaldamas nuo nuosaikiųjų elementų.

1825 metų gruodžio mėnesį, kai prasidėjo atviras ginkluotas sukilimas, slapta draugija Lietuvos korpe, veikiant dekabristų judėjimo idėjoms, jau buvo galutinai susiformavusi kaip organizacija, pasiryžusi kovoti prieš monarchiją ir baudžiavą.

1825 m. gruodžio mėn. 14 d. Peterburge, Senato aikštėje, įvyko sukilimas, kurį carizmas paskandino kraujuje. 21 d. žinomas dekabristas Kiuchelbekeris, slapstęsis po įvykių Senato aikštėje, atsiuntė vienam "Karinių bičiulių" draugijos vadovui — kapitonui Igelstromui laišką, kuriame jis ragino nedelsiant pradėti ginkluotą sukilimą.

Gruodžio mėn. 21 d. Zavykų gyvenvietėje (prie Baltstogės) įvyko "Karinių bičiulių" draugijos vadovų pasitarimas, kuriame dalyvavo Rukevičius, Gofmanas, Petrovskis ir Igelstromas. Susirinkusiųjų nutarimu visose pulkuose buvo sustiprintas netarpiškas pasiruošimas atviram išstojimui.

Gruodžio mėn. 24 d. įvyko kai kurių Lietuvos korpo kariuomenės dalių ginkluotas sukilimas, kurį suorganizavo "Karinių bičiulių" draugija.

Tačiau, nepaisant visos eilės draugijos mėginimų, jai nepavyko paruošti sukilimo visose Lietuvos korpo dalyse. Vilniuje ir Baltstogėje kariuomenė buvo prisaikdinta Nikolajui I. Sukilimas buvo numalšintas.

Prasidėjo "Karinių bičiulių" draugijos narių suiminėjimas. Buvo suimta visa vadovybė su podporučiku Gormanu, Mykolu Rukevičiumi, kapitonu Igelstromu, podporučiku Petrovskiu, praporščiku Vojachovičiumi priešakyje. Policija suėmė eilę draugijos antrosios ir trečiosios pakopų narių kartu su "Aušros" vadovu Liachovičiumi. Buvo taip pat suimta 16 Vilniaus universiteto studentų. Labai būdinga, kad, vykdant tardymą draugijos narių byloje, caro valdžios organams uoliai padėjo katalikų dvasininkija. Universiteto kunigas Borovskis ir kitas kunigas Grinevičius stengėsi, nurodydami į "dieviškus principus," įti-

kinti suimtuosius studentus duoti parodymus dėl draugijos tikslų ir asmeninės sudėties.

Caro teismas nuteisė svarbiausiuosius "Karinių bičiulių" draugijos vadovus—Igelstromą ir Petrovskį "pakarti, atėmus laipsnius ir bajorišką titulą," o "šlėktą Mykolą Rukevičių ir podpručiką Gofmaną nubausti mirtimi, atėmus bajorišką titulą." Vėliau didysis kunigaikštis Konstantinas šį nuosprendį pakeitė ilgais katorgos darbų terminais su vėlesniu apgyvendinimu Sibire.

"Karinių bičiulių" draugijos revoliucinėje veikloje Lietuvoje ir Baltarusijoje, jų mėginime surengti sukilimą Lietuvos korpo kariuomenės daliniuose neabejotinai pasireiškė tas pats dekabristinis visuomeninis sąjūdis, kuris išsiliejo 1825 m. gruodžio mėn. 14 (26) d. ginkluotu sukilimu Peterburge ir Černigovo pulko sukilimu Kijevo gubernijoje. Caro vyriausybė pažymėjo, kad "Karinių bičiulių" draugijos veiksmai "...kurių tikslas buvo sukurstyti kariuomenės dalis, yra lygūs tiems, kuriuos įvykdė valstybiniai nusikaltėliai Muravjovas-Apostolas ir Bestuževas-Riuminas..." Ištremtuosius į katorgą draugijos vadovus Igelstromą, Rukevičių ir kitus carinė valdžia laikė kartu su kitais dekabristais Čitoje.

Dekabristų revoliuciniai lozungai dėl patvaldystės nuvertimo ir baudžios panaikinimo nebuvo įgyvendinti, nes dekabristai nebuvo susirišę su liaudies masėmis ir nesiekė sukelti jas į kovą. Bet dekabristai iškėlė savo laikų radikaliausią programą — revoliuciniu būdu nuversti patvaldystę. Dekabristų judėjimo reikšmė Lietuvai yra labai didelė. Kaip tik rusų revoliucinių kovotojų įtakoje Lietuvoje pirmą kartą susidarė revoliucinė organizacija, kurios kovos tikslas buvo nuversti patvaldystę ir panaikinti baudžiavą.

Pestelio, Bestuževo-Riumino, Rilejevo idėjų įtakoje priešakiniai Lietuvos žmonės susijungė vienoje stovykloje su rusų revoliucionieriais kovai prieš caro valdžią. Ši sąjunga, kurią sucementavo kovotojų kraujas, buvo galingas indėlis į amžiną lietuvių ir rusų tautų draugystę.